శ్రీనాథ వైభవము

మున్నంగి లక్ష్మీ నరసింహా శర్మ.

ప్రచురణకర్తలు:

వేంకటరామ్ అండ్ కో.,

హెడ్డాఫీసు:—ఏలూరు.

ఈదర వేంకటరావుచే
రామా పవర్ ప్రెస్సునందు ముద్రింపఁబడియె.
ఏలూరు, ౧ డిశంబరు ౧౯౨౯.

కృతజ్ఞత

నే నీ భాషాసేవ కుద్యోగింపఁ దలంపుగొన్న నిమేష మున నా కుత్సాహము గలిగించిన పరోపకార విలాసునకు, దయాపరునకు, మదాత్మీయునకు డాక్టరు హానుమంతవఝ్ఝల జోగయ్య శర్మకును,

నన్నెఱిఁగి యభిమానించుచున్న పరమార్థసంపన్నునకు కవితావిలాసునకు అభిజ్ఞునకు సత్సహృదయునకు శ్రీమంతు నకు నాళము కృష్ణరాయనికిని,

గ్రంథప్రచురణ వ్యవసాయమున నున్న నన్ను వాత్సల్య మున నాదరించి సార్థక సత్కృతిం గృతార్థుంగావించిన వదాన్యు లకు వాధూలగోత్ర పవిత్రులకు శ్రీమాన్ అణ్ణన్ కందాడై గోవిందాచార్య స్వాముల (విజయరాయి అగ్రహారికుల) కును,

ఈ నా యూడిగమునెడ దాక్షిణ్యముఁ జూపి పోషిం చిన విహితునకు సుప్రదాతకు ఉచితజ్ఞునకు స్వతంత్రునకు శ్రీ యుక్తునకు మాజేటి రామచంద్రరాయునికిని,

నా యీ కృతిని అభిమానించి ముద్రణాదికము నిర్వ హించి మన్నించిన రామా ప్రెస్ & వేంకటరామ్ అండు కంపెనీ యజమానులకు, అస్మచ్ఛ్రేయోభి లాషులకు శ్రీయుతులకు ఈదర వేంకటరావు గారికిని

ప్రేమాంకములు నమస్కృతులు కృతజ్ఞతలు సరవి సమర్పించి ధన్యుఁడ నగుదును.

కృతజ్ఞుఁడు,

ము. ల. న. శర్మ

సంకల్పము.

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతమున విరాటపర్వము మొదలు కడవఱకు 15 పర్వములు పద్యవృత్తి మోపికలంబడి తెలుఁగు కలుపులలో భావము నిగూఢమగుచుండును. భారతపఠితృలోకమున కిది యనుభూతము. ఆనంద వాపిళ్ళవారిచేఁ బ్రకటితములైన భారతము ఆకృతియందు ఘట్టిత పటాదికమునందు ముద్రణమునను సంస్కృతిం జెందినది. కాని పఠితృజనానుకూలముగ వాక్యార్థముం దెలుపుగుర్తులు—, ; : . " " —లేమి జాల కొఱవడినది. భారత తాళపత్త్రి గ్రంథములు లభించినవట్టు శోధించి పాఠములను జూపించి పై గుర్తులఁ గూర్పింప సంకల్పించితిని; ప్రయత్నించితిని. భాషాభిరతులకు మిత్త్రులకుఁ గొందఱకు నివేదించితిని. నాయీ యుద్యమమును వారు మనసార నభినందించిరి. మచ్చునకు త్వరలో శాంతి పర్వము వెలువరింపఁ బూనెదను. కోరిక మాత్రము నావంతు; కొనసాగించుట ప్రకృతి జనని వంతు— అదియు భాషాపోషకులగు వదాన్యుల వంతు.

శారదా కింకరుఁడు,

ము. ల. నరసింహశర్మ.

విజ్ఞాపిక.

శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని జీవితము వ్రాయఁగడంగితిని. తదర్థము వలయు సాధన సామగ్రి యథాశక్తిని లభించినంత వట్టు సేకరించితిని. ఈ నా గ్రంధము ప్రాజ్ఞులకొఱకుఁ గాదు. ఇతిహాస పరిశోధకుల కపూర్వ వృత్తాంతముల నందించుటకుఁ గాదు. విమర్శకులను నిర్విణ్ణులఁ జేయఁగల అద్భుతాంశముల వినిపించుటకును గాదు. ఇతిహాసముల మధించిన కొలఁది కల్పిత వృత్తములే వెలువడునని ఎఱుఁగుదును. విద్యార్థి లోకమునకు శ్రీనాథుని బరిచితునిఁ జేయుటయ నాయుద్దేశ్యము.

గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి "కవిజీవితముల" లోని శ్రీనాథుని దర్శించితిని. కందుకూరు వీరేశలింగముగారి, "ఆంధ్రకవుల చరిత్రము" ౧ వ భాగమందలి శ్రీనాథుని కథ నెఱింగితిని. చిలుకూరు వీరభద్రరాయల "ఆంధ్రుల చరిత్రము" ౩-వ భాగమున శ్రీనాథుని కర్ణాట దేశసంబంధముం గూర్చిన వాదము నారసితిని. "పల్నాటి వీరచరిత్ర"లోని బాలచంద్ర యుద్ధప్రకరణమునకు అక్కిరాజు ఉమాకాంతము గారు వ్రాసిన పీఠికఁ జదివితిని. వేటూరు ప్రభాకరశాస్త్రి గారి "కనకాభిషేకము"నకు హర్షించితిని. ఈ శాస్త్రిగారును, దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారును వెలువరించిన చాటువులలో

శ్రీనాథకృతము లనిన వానినిఁ గొన్నిఁటిని గ్రహించి రుచి చూపితిని. రాజమహేంద్రవ "రాంధ్రాభ్యుదయ గ్రంథమాల" పోషణమున వీరభద్రరావు (చిలుకూరు) గారు ప్రచురించిన "శ్రీనాథకవి"ని సంభావించితిని. "శ్రీనాథుని గ్రంథకాల నిర్ణయము" అని మకుటముఁతో రచించిన కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావు, ఎం ఏ. గారి వ్యాసము నుపలక్షించితిని. శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు, బి. ఏ., బి. ఎల్. గారి వంటి ఘను లప్పు డప్పుడు "ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికా" ముఖమున వెలువరించు చుండిన శ్రీనాథ విషయకముల నాదరించితిని. 1924-25 సంవత్సర ప్రాంతమునఁ బ్రకాశితమైన వే. ప్రభాకరశాస్త్రి కృతమును "శృంగారశ్రీనాథము" ను అనుభవించితిని. శాస్త్రిగారు, శ్రీనాథుని సమగ్రజీవనకథను వ్రాయఁదలంచినట్లును, అందు ప్రథమభాగము ఈ శృంగార శ్రీనాథమనియు, ఇఁక విమర్శభాగము వెలువడుననియుఁ దెలిపిరి. శాస్త్రిగారు శ్రీనాథమహాకవి స్వామికిఁ జేసిన యూడిగము మేరలు దాఁటినది వారి విమర్శ ప్రాజ్ఞులకుఁ బరిశోధకులకు ఉపయోగ్యమగును. మదీయము విద్యార్థి గణమునకని మొదలనే విన్నవించితిని. శాస్త్రిగారు శ్రీనాథుని జననకాలాదికముం గూర్చి తేల్చిన యభిప్రాయములపై బండారు తమ్మయ్యగారు పఱపిన పరామర్శ గాంచితిని. "క్రీడాభిరామ" కర్తృత్వమును గుఱించి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి

సిద్ధాంతము అందుపై వేమూరు విశ్వనాథశర్మ ఎం ఏ., ఎల్. టి. గారు ప్రయోగించిన పూర్వపక్షము * దడవితిని. కళాప్రపూర్ణులు యశఃకాయులు వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రులవారి శృంగారనైషధ సర్వంకష వ్యాఖ్యయందలి అవతారికను సేవించితిని. నా యీ కృతికిఁ బూర్వోక్త గ్రంథాది వ్యాసము లన్నియు అతిమాత్రముగ నుపకరించినవి. తత్కృతికారుల కందఱకు నా నమస్కారములు.

ఇది శ్రీనాథకవి సార్వభౌముని
కీర్తి మూర్తి కొక
పుష్పము.

౧—౯—౧౯౩౯.
శుక్ల సం॥ శ్రావణ బ
ఏలూరు.

ము. ల. న. శర్మ.

---

* "సారస్వతసర్వస్వము"—(తణుకు) సంపుటము ౨; సంచిక 3.

విషయసూచిక.

శ్రీనాథవైభవము.

దళము ౧.

జాతకము.

శ్రీనాథమహాకవి తల్లి భీమాంబ, తండ్రి మారయ, తాత కమలనాభుఁడు. వీరిది పాకనాటి నియోగిశాఖ. భారద్వాజ గోత్రము; ఆపస్తంబ సూత్రము; యజుశ్శాఖ. క్రీ. శ. ౧౪ వ శతాబ్ది తుదను, ౧౫ వ శతాబ్ది పూర్వార్థమునను శ్రీనాథుఁడు ప్రవర్తిల్లెను. ఈవిషయముల నీక్రింది పద్యముఖమునఁ గనుఁడు.—

శా. భారద్వాజ పవిత్రగోత్రుని శుభాపస్తంబ సత్సూత్రు, వి
ద్యారాజీవభవుండు మారయకుఁ, బుణ్యాచారభీమాంబకుం
గారామైనతనూజు, నన్ననఘు శ్రీనాథాఖ్యునిన్...

—శృంగారనైషధము.

సీ. కమలనాభునిపౌత్త్రుఁ గవితామహీరాజ్య
భద్రాసనారూఢుఁ బట్టభద్రుఁ,
బాత్రు, నాపస్తంబసూత్రు, భారద్వాజ
గోత్రు, సజ్జనమిత్త్రుఁ, గులపవిత్రు,
భీమాంబికా మారయామాత్యనందను...

—హరవిలాసము.

గీ. ....
పాకనాటింటివాఁడవు, బాంధవుఁడు
కమలనాభుని మనుమఁడ వమలమతివి
....

—భీమఖండము.

బంధుత్వములు.

శ్రీనాథునకు దగ్గుబల్లివా రత్తింటివారు. ఎఱ్ఱమ అత్త. తిప్పయామాత్యుఁడు మామ. ఈదంపతులకు 'నాచికేతూపాఖ్యాన' కర్త దుగ్గన కొడుకు; శ్రీనాథునకు బావమఱఁది, శిష్యుఁడును. దగ్గుబల్లివారు శాండిల్యసగోత్రులు. ఎఱ్ఱమ తిప్పనార్య దంపతులకు దుగ్గనతోఁ గొడుకులు ముప్వురు. అందుఁ బెద్దవాఁడు పోతన, రెండవవాఁడు ఎఱ్ఱన, కడగొట్టువాఁడు దుగ్గన. నాచికేతూపాఖ్యాన కర్త ఈతఁడే. చూడుఁడు:—

సీ. కవిసార్వభౌముఁడై కర్ణాట విభుచేతఁ
గనకరత్నాభిషేకములు గొనిన
శ్రీనాథ సుకవి కూరిమిసేయు మఱఁదివి
దుగ్గయకవిరాజ, దగ్గుబల్లి
తిప్పనార్యునకు సతీమణి యెఱ్ఱమ
కును దనూజుఁడవు; పోతనకు నెఱ్ఱ

నా మాత్యవరునకు ననుఁగు దమ్ముండవు
శాండిల్య గోత్రుఁడా సరసమతివి;
గీ. చెప్పనేర్తువు కృతులు సుస్థిరముగాఁగ
గాన నీవిప్డు రచియింపఁ గడఁగి యున్న
'నాచికేతు చరిత్రంబు' నా మపేర
నంకితము సేయు కవిరాజు లాదరింప.

—నాచికేతూపాఖ్యానము

అని ఈకృతి నందిన అనంతామాత్యుని (చందలూరు) గంగయ (కృతిపతి) దుగ్గనను ప్రశంసించెను. శ్రీనాథునకు దుగ్గనతో బావమఱఁదులు మూవురైరి. శ్రీనాథుని ధర్మపత్ని ఈ దగ్గుబల్లివారింటి యాఁడుబిడ్డ. ఈ దగ్గుబల్లి సోదరుల కక్కయో చెల్లెలో! ఆయమ పేరును దుర్లభము.

దగ్గుబల్లి కృష్ణామండల మందలి గుడివాడ తాలూకా లోనిది. ఈ దగ్గుబల్లియే శ్రీనాథుని అత్తింటివారికి తొంటి కాపురమై యుండును శ్రీనాథకృతము గు భీమఖండ కృతిపతి, బెండపూడి అన్నమంత్రి "పాకనాటింటివాఁడవు, గాంధవుఁడవు" అని శ్రీనాథు నగ్గించుటచే శాఖయే కాక అన్నమంత్రి బాంధవ్యము కలిమియు వ్యక్తమైనది.

భాగవతకర్త పోతనామాత్యుఁడు శ్రీనాథునకు బావ అను నైతిహ్య మొకటి కలదు. ఇది ఆభాణకమని తోఁచుచున్నది. బావవరుస యెట్టిదో తెలియదు. పోతన

భార్య శ్రీనాథునకుఁ దోఁబుట్టువై యుండెనో కాదేని వియ్యపువరుస ననుకరించినదో నిరూపింపరాదు. ఈ సంబంధ మాభాణకమే యైనను రసము గలదగుటఁ నిటఁ బొందింతును.

పోతన పేదవాఁడు; కర్షకుఁడు; భక్తుఁడు; ధర్మాశ్రితుఁడు; మధురకవి. శ్రీనాథుఁడు ధనికుఁడు; భోగి; కవితావిలాసభాసురుఁడు; విద్యాధికారి; ఈతఁ డొకప్పుడు పోతనను జూడవచ్చెను. గ్రామపుబొలిమేరలోని పొలము దున్నుకొను చుండిన పోతనను ఆతని కొడుకును శ్రీనాథుఁడు తన పల్లకినుండి తొంగి చూచి పరిహాసముగా "హాలికులారా" అని సంబోధించెను. అంత పోతన ఆతని శ్రీనాథుఁడుగా నెఱింగి,

ఉ. బాలరసాలసాలనవపల్లవ కోమల కావ్యకన్యకం
గూళులకిచ్చి యప్పడుపుగూడు భుజించుటకన్న సత్కవుల్
హాలికులైననేమి గహనాంతర సీమలఁ గందమూలకౌ
ద్దాలికులైననేమి నిజదార సుతోదర పోషణార్థమై.

అని ఉత్తర మిచ్చెను. శ్రీనాథుఁడు సిగ్గుపడి పల్లకిడిగి పోతన కడకేఁగెను. అన్యోన్యక్షేమ లాభ ప్రశ్నానంతరము శ్రీనాథునితో పోతన ఇల్లుచేరెను. భోజనములైనవి. విశ్రాంతిగ గూర్చుండినపుడు శ్రీనాథుఁడు సమయోచితముగ,

క. కమ్మని గ్రంథ మ్మొక్కటి
ఇమ్మనగ నే నృపతి కేని కృతియిచ్చినఁ గో

కొమ్మనఁడె యీప్సితార్థ *
మిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టి మహాత్ముల్ ?

అనెను. పోతన మౌనమునఁ దన యనిష్టముం దెల్పెను. ఆ రేయి తన యెదుట సరస్వతీ దేవి దీనాననయై కన్నీరు గార్చి నట్లు పోతన కలఁగనెను. ఉదయమే ఆతఁడు,

ఉ. కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేల యేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనుని గాదిలికోడల యో మదంబ యో
హాటకగర్భురాణి, నిను నాఁకటికిం గొనిపోయి నీచ క
ర్ణాటకిరాట కీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ.

అని శపథముతో శారదాదేవి నోదార్చెను. భాగవతములోని "సిరికిం జెప్పఁడు" లోనగు పద్యములం గొన్నిటిం జూర్చి శ్రీనాథసంబంధముఁ దెలుపు కథలు గలవు. పోతన తన భాగవతావతారికలో —

ఉ. ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురమ్ములు వాహనమ్ములున్
సొమ్ములు గొన్ని పుచ్చుకొని చొక్కి శరీరము వాసి కాలుచే
సమ్మెటవ్రేటులం బడక సమ్మతి రామున*కిచ్చి చెప్పె నీ
బమ్మెర పోతరా జొకఁడు భాగవతమ్ము † జగద్ధితమ్ముగాన్.

అని చెప్పికొనిన పద్యము శ్రీనాథు నుపాలంభించుట కని కొందఱనిరి. శారదాదేవికిఁ దాఁ జేసిన ప్రమాణము జెల్లిం

* పా. కొమ్మని యీయఁడె యర్థం । బిమ్మహి ..

* శ్రీహరి † బమ్మెర...జాతిన...

చుటకు మున్నె తారచించిన "భోగినీ దండకము"నకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగ నీపద్యము బాడెనని వినంబడును.

నైజాము రాష్ట్రములోని రాచకొండ రాజధానిగా ఓరుగల్లు, భువనగిరి, సింగపురము మున్నగు తెలుఁగు సీమల పాలించిన వెలమ కులజులగు రేచర్ల వంశ్యులలో నొకఁడు కుమారాన్నపోతానేనికి కుమారుఁడు, రావుసింగభూపాలుఁడని, పోతన భోగినీదండకమునకుఁ గృతిపతియగుటను, శ్రీనాథుఁడు రావుసింగభూపాలుని దర్శింపఁబోయి,

గీ. ఎటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావుసింగ మహీపాలు ధీవిశాలు
నిండు కొలువున నెలకొని యుండి నీవు
సరససద్గుణ నికురంబ శారదాంబ ?

అని చెప్పికొనుటను పోతన శ్రీనాథునకు సమకాలీనుఁడుగా నుండెఁబోలునని యూహ. ఈ వీరి బంధుత్వమును గూర్చి యధికముఁ జెప్పఁగల యాకరము లింతకన్న లేవు. పోతన నిజహృదయావేదనము వెలువరించుచు వ్రాసిన కతిపయ పద్యములు పోతనకు శ్రీనాథుని పొత్తలవరింపనగు కథకు కారణములైనవి.

శ్రీనాథుని సంతతినిఁ గూర్చి "శ్రీరామాభిషేకము" నందలి యవతారికలోని పద్యములు కొన్ని తెలుపుచున్నవి. ఆపద్యములు దోషభూయిష్ఠములు. ఈపట్టునఁ గవితాగుణము

నుపేక్షించి శ్రీనాథుని జీవితాంశము నపేక్షించి ఆపద్యముల నిందుద్ధరింతును. అట నట నవరణలఁ జూపింతును.

ఆపద్యము లివి—

ఉ. ఆ మునినాథవంశ కలశాంబుధి పూర్ణసుధాకరుల్, గుణ
స్తోములు, సత్యసంధులతితోషితచిత్తు లుదారులున్ మహో
ద్దాములు పుట్టి;రందు నొకధన్యునివంశములోన నొక్కరున్
బ్రేమతో [1] గొండవీటి నధికరుఁడై తన రాజ్యమంతయున్.

శా. పాథోరాశి గభీరుఁ డుజ్జ్వల కళాపారీణుఁడైనట్టి శ్రీ
నాథుం డన్న కవీశ్వరోత్తముసుశీం జందమ్ముగాఁ [2] బెండ్లియై
సాధుస్తోత్రగుణైన సూనులను భాస్వత్తేజులం గాంచె భూ
నాథుల్ మెచ్చఁ బ్రపంచశాలులను సన్మార్గక్రియాలోలులన్.

క. వారల మాతామహుఁ డతి [3]
కూరిమితో నింటనుంచుకొని పెంచుటచే
నారూఢిగ శ్రీనాథుని
వారై వర్తిల్లి రొగిని వసుధాస్థలిలోన్.

క. వారల వంశ పరంపర
లారూఢిగ విస్తరించె నతివిభవమునన్
వారల మాధవ మంత్రియు
ధారుణిలోఁ బొగడుగనియె ధన్యత మెఱయన్.

—శ్రీరామాభిషేకము.

1 భీమన. 2. చందాంబికన్. 3 మాతామహుఁడున్.

పైపద్యముల తాత్పర్యము:—

కొండవీటి వాస్తవ్యుఁడు తన శాఖవాఁడు ఆత్రేయ గోత్రజుఁడు నగు వాని కొకనికి శ్రీనాథుఁడు తన కొమార్తెను పెండ్లిచేసెను. ఆ దంపతులకుఁ గొడుకు లున్నారు. ఆ కొడుకులను, తన దౌహిత్రులను, శ్రీనాథుఁడు తన ఇంటనుంచుకొని పెంచెను. కావునఁ దత్సంతతికి శ్రీనాథునివారని పేరు వచ్చెను. వారివంశము పరంపరాభ్యున్నతి నొందెను. ఆ పరంపరలో మాధవ మంత్రియను నతఁడు ప్రసిద్ధుఁ డాయెను. ఆ మాధవమంత్రికి ఐదవతరము వాఁడగు మాధవామాత్యుఁడే ఈ "శ్రీ రామాభిషేక" కర్త. మఱియొక సంబంధము—

శ్రీనాథునకు రామయమంత్రి యని బావమఱఁదియో ఆ వరుసవాఁడో ఒకఁ డుండెనని, అతఁడు భోజన ప్రియుఁడని, ఒకప్పుడు బంతినిఁ గలసి భుజించుచుండఁగా శ్రీనాథుఁడు వేళాకోళముగా, నీ క్రిందిపద్యము చెప్పి గేలి చేసె నని ఆభాణ మొకటి కలదు. ఇందెంతనిజము కలఁదో! ఆ గేలిపద్దెముఁ గనుఁడు.—

ఉ. గ్రామముచేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రాముకటాక్ష వీక్షణపరంపరచేఁ గడ తేఱెఁగాక మా
రామయమంత్రి భోజనపరాక్రమ మేమని చెప్పవచ్చు నా
స్వామిమొఱుంగు దక్కబళచాతురి తాళఫల ప్రమాణమే

—శృంగార శ్రీనాథము

ఈపద్యము శ్రీనాథకృతమని నమ్మరాదు. ఇంత మాత్రమున రామయమంత్రి బంధుత్వము నిర్ణయింపరాదు. శ్రీనాథుని కుటుంబాదిక సంబంధ బాంధవ్యములం గూర్చి తెలుపఁగల సాధనము లింతకన్న దొరకవు. శ్రీనాథునికి అన్నదమ్ములు, అప్పసెల్లెండ్రు ఉండినట్లు ఎఱుకపడదు. అతని సంతానముం గూర్చియు నాకరములు దొరకవు. శ్రీరామాభిషేకమునుండి యుద్ధృతములైన పూర్వోక్త పద్యములలో శ్రీనాథుని కూఁతురిపేరు గాని, ఆమె మగనిపేరుగాని, తుదకు అత్తింటిపేరు ఊరుగాని, అత్తమామల పేర్లుగాని తెలుపఁబడలేదు. ఈ శ్రీనాథుఁ డే శ్రీనాథుఁడో అను శంకమాత్రముమిగిలినది.

జన్మస్థానము.

మ. కనకక్ష్మాధరధీరు వార్ధితటీ కాల్పట్టనాధీశ్వరున్
 ఘనునిం, బద్మపురాణ సంగ్రహకళా కావ్య ప్రబంధాధిపున్
 వినమత్కాకతి సార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుంగొల్తు నా
 యనుఁగుం దాతఁ బ్రదాత శ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్.
 —భీమఖండము.

శ్రీనాథుని పితామహుఁడు కమలనాభామాత్యుఁడు, సముద్రతీరమునందలి కాల్పట్టనమున కధీశ్వరుఁడుగ నుండెను. "పద్మపురాణ సంగ్రహ కళా కావ్య ప్రబంధాధిపుఁ" డనుట

వలన ఆతని విద్యాసంపదఁ దెలిసికొంటిమి. కమలనాభుఁడు పద్మ పురాణము నాంధ్రీకరించెనని, ప్రశస్తికన్న దానశీలుఁ డని తన తాతను శ్రీనాథుఁడు లోకమునకుఁ బరిచితునిఁ జేసెను. తన తాత కమలనాభుఁడు "వినమత్కాకతి సార్వభౌము" డని కాకతీయసార్వభౌముఁడగు రెండవ ప్రతాపరుద్రుని మ్రొక్కు లందిన వాఁడనియుఁ జాటెను.

"వార్ధి ధిశోటీకాల్పట్టనాధీశ్వరున్" పద్మపురాణ సంగ్రహ కళాకావ్య ప్రబంధాధిపున్ అనిన విశేషణములు కమల నాభత్వమునకు సార్థకములు ధ్వనితములు నగునని తోఁచు చున్నది.

కమలనాభుని యధీశ్వరత్వమున నుండు కాల్పట్టనము శ్రీనాథుని జన్మస్థానమై యుండునని ఆ కాల్పట్టనము పాక నాటి సీమలోనిదే యని పెద్దలు కొందఱూహించిరి. కాల్ప ట్టనము క్రొల్పట్టనముగా నుండవలయునని, క్రొల్పట్టనమఁగాఁ బ్రకాశించు పట్టనమని యర్థమగును గాన నెల్లూరు మండ లమునందలి సముద్రతీరగ్రామమగు క్రొత్తపట్టనమే ఈ క్రొల్పట్టనమై యుండునని వీరేశలింగముగారు వ్రాసిరి.* వీరి ఈక్రొత్తపట్టన వాదమును ఖండించుచు కాల్పట్టన మనియే యుండవలయు నని, కాల్ అనఁగా నలుపను నర్థోపపత్తివలన నెల్లూరునకు సమీపమున సముద్రతీరమునఁగల కృష్ణపట్టనమే

---

* 'ఆంధ్రకవుల చరిత్ర'.

కావలయునని చి. వీరభద్రరావుగారు వ్రాసిరి. † మచిలీ
పట్టణమునకుఁ దూర్పున సముద్రతీరమున నిప్పుడు కాలీపట్టన
మను గ్రామమున్నది. అది ప్రాచీనపట్టనము. ....

శ్రీనాథుఁడు పేర్కొన్న కాల్పట్టన మిప్పుడు కాలీ
పట్టనమని వ్యవహరింపఁ బడుచున్న పైగ్రామము కాఁదగును.
శ్రీనాథుని యత్తింటివారి గ్రామముగాఁ జెప్పఁబడిన దగ్గుపల్లి
కాలీపట్టణమునకుఁ బదిమైళ్ల దూరమున నున్నది. శ్రీనాథుని
బంధువు, భీమఖండ కృతిపతియగు బెండపూడి అన్నమంత్రి
ప్రభృతుల నివాసగ్రామములు కాలీపట్టనమునకుఁ జేరువనున్నవి.
అనియు "ఈనడుమ బ్రహ్మశ్రీ కె. వి. లక్ష్మణరావుపంతులు
గారొక శాసనము (క్రీ. 8 వ శతాబ్ది) నందుఁ గలుపట్టణము
అనుపేరును జూచి శ్రీనాథుని కాల్పట్టణ మిదియేయని నిర్ణ
యించిరి. శాసనమున నట్లు పేర్కొనఁబడిన కలు పట్టణము
నేఁడు కలపటమను పేరనున్నది. అది ఇదివఱకు నేను పేర్కొ
న్న కాళీ పట్టణమునకు దరిదాపుననే కలదు. కాలీపట్టణము
సముద్రము నొడ్డుననే యున్నది. కలపటము పదిమైళ్ళ దూర
మున నున్నది. శ్రీనాథుఁడు పేర్కొన్న గ్రామమిదియుఁగా
వచ్చును" * అనియు వే. ప్ర. శాస్త్రిగారు వివరించిరి. కావున
కమలనాభుని యధీశ్వరత్వమున నుండినది కాలీపట్టణమో
కలపటమో యైయుండును. ఇందేదైననగుఁగాక కొత్త
పట్టనము కృష్ణపట్టనము మాత్రము కాదు.

---

* శ్రీనాథకవి; శృంగార శ్రీనాథము.

కమలనాభుఁ డేలినది కాల్పట్టనము, అతఁడు పాకనాటి నియోగి; శ్రీనాథునకుఁ బితామహుఁడు. కావున వీరు పాకనాటి నియోగి శాఖకుఁ జెందినవారగుటచేఁ గాల్పట్టనము పాకనాటి సీమలోనే యుండవలయును. అదియె శ్రీనాథుని జన్మస్థానమై యుండును. అనిన ఉమాకాంతముగారి వాదము నిలువదు. పాకనాటి శాఖయైనంత మాత్రమున శ్రీనాథుని జన్మస్థానమును పాకనాడులోనే వెదకనేల? కాసల (కోసల) ములికి (ములిక్క), వెలి, వేగి, తెలఁగ, బళగ, కమ్మ—లోనగు నాడుల సంతతివారందఱు జన్మస్థానము లాయానాడులే యనఁ దగునా? శాఖపేరిని ఇంటిపేరినిఁబట్టి జన్మస్థానమును నిర్దేశింపరాదు. ఇఁక నొక్క అంశముగూడ నాలోచింపఁదగును. శ్రీనాథుని పితామహుఁడు కమలనాభుఁడు. ఈతనిది కాల్పట్టనము. ఈతని కొడుకు మారన, శ్రీనాథునితండ్రియు సందే కాపుర ముండెననియుఁ జెప్పనగును. అంతమాత్రమున శ్రీనాథుని జన్మస్థాన మదియని నిర్ణయింపరాదు. శ్రీనాథుని తల్లి భీమాంబిక. పుట్టినింటివారి నివాసము శ్రీనాథుని జన్మకాలమునకు దగ్గుబల్లి యనియే ఘాఢమగునేని అదియే శ్రీనాథుని జన్మస్థానమని సిద్ధాంతము చేయవచ్చును. తొలిమలి కాన్పులు పుట్టినింట జరుగుట ఆనవాయితి.

జన్మకాలము.

శ్రీనాథుని కాలము క్రీ. శ ౧౪ వ శతాబ్ది చివరను ౧౫ వ శతాబ్ది మొదటను అనిరి. దానినిఁ బురస్కరించుకొని పలువురు పెద్దలు జన్మకాలమును నిర్ణయించిరి. వారు కనుపఱిచిన సంవత్సరము లివి:—

కొ. వేం. లక్ష్మణరావు	క్రీ. శ.	౧౩౬౦
కం. వీరేశలింగము	,,	౧౩౬౫
వే. ప్రభాకరశాస్త్రి	,,	౧౩౭౫
బం. తమ్మయ్య	,,	౧౩౬౫

చి. వీరభద్రరావు— "హరవిలాస రచనకాలమును మనము స్థిరీకరించినయెడల శ్రీనాథుని జన్మకాలము సమస్యను పరిష్కరింపఁగలము. కాని యదియె సాధ్యముగాఁ గన్పట్టలేదు. అది నిర్ణయమగువఱకు శ్రీనాథుని జన్మకాలము నిర్ణయింప సాధ్యముగాదు."

జన్మకాలమును గుఱించి కొ. వేం. ల, కం. వీ. గార్లు చేసిన నిర్ణయములలో ఐదేండ్లు వ్యత్యాస మగపడుచున్నది. ఈ యిరువురి నిర్ణయమునకును ౧౫—౨౦ సంవత్సరముల తేడా కనుపించును. బం. త. గారి నిర్ణయము కం. వీ. గారి ననుసరించినది.

వి ద్యా ర్థి ద శ.

సీ. సంస్కృతప్రాకృత శౌరసేనీ ముఖ్య
భాషాపరిజ్ఞాన పాటవంబుఁ
బన్నగపతి సార్వభౌమ భాషితమహా
భాష్య విద్యా సమభ్యాస బలముఁ
నక్షపాదకణాద పక్షిలోదీరిత
న్యాయ కళాకౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగమస్మృతిసాంఖ్య సిద్ధాంత
కబళనవ్యుత్పత్తి గౌరవంబు

గీ. పూర్వకవి ముఖ్య విరచితాపూర్వ కావ్య
భావరససుధా చర్వణ ప్రౌఢతయును
గండళింపఁగఁ "గాశికాఖండ" "నైష
ధ" ప్రముఖ వివిధ ప్రబంధము లొనర్చె.

—నాచికేతూపాఖ్యానము.

ఈ పద్యము శ్రీనాథుని సర్వతోముఖ పాండిత్యమును వెలిపఱచినది. ఇదన నేల తత్కృత గ్రంథములే యాతని శేముషీవిభవమును, ఆతని ఆగమాది సమస్తశాస్త్ర స్వాధీనతను, వీనితోఁబాటు ఆతని అంత స్సంస్కారమును పూర్తిగఁ బ్రకటించినవి. చిత్తగింపుఁడు.-

శా. బ్రాహ్మీదత్తవరప్రసాదుఁడ వురుప్రజ్ఞావిశేషోదయా
జిహ్మస్వాంతుఁడ వీశ్వరార్చన కళాశీలుండ వభ్యర్హిత
బ్రహ్మాండాది మహాపురాణచయతాత్పర్యార్థ నిర్ధారిత
బ్రహ్మజ్ఞానకళానిధానమవు నీభాగ్యంబు సామాన్యమే?

—నైషధము: అవతారిక.

గీ. ఆగమజ్ఞాననిధివి తత్త్వార్థఖనివి
బహుపురాణజ్ఞుఁడవు శుభభవ్యమతివి
....

—హరవిలాసము.

శ్రీనాథుఁడు బాల్యముననే కవిత్వము జెప్ప నారంభించె ననుట కొక యైతిహ్యముకలదు. అదియిది—

శ్రీనాథుఁడు విద్యావ్యాసంగము సేయుకాలము :— ౧౦-౧౨ సంవత్సరముల యీడుననే జటిలపదఘటనముతో నర్థగాంభీర్యము ఆరభటీవృత్తితో నారికేళపాకమునకు నగు బాటు ఘటించు నవర్గళ ధారయు బయలుదేఱెను. పండితులకుసైత మాతని కవిత్వము దురవగాహ మయ్యెను. శ్రీనాథుని విద్యాగురుఁ డీస్థితిని గనిపట్టి, ప్రత్యహ ముదయమునఁ జిక్కుడుపాదు సరసఁగూర్చుండి మినుపగారె లొకనెలదినములు తినవలయునని కట్టడబెట్టెను. ఉదయమున మినుపగారెల తిండియుఁ, జిక్కుడుమొక్క గాలియు బుద్ధిని మందగింపఁ జేయునని వైద్యశాస్త్రమఁట! ఈవిధానముననైన యాతని బుద్ధి మందగించి తదపారపాండితి కొంతి మఱపు దగులు

ననియు బోధ్యవాక్యగుననియు సరసనరళధార యేర్పడు ననియుఁదలంచి గురుఁడు మినుపగారెల పథ్యము విధించెనఁట! ఆ పథ్యముతో క్రమముగా పాండితి కరఁగి లలిత మార్గముల జాలువాఱినది.

సంస్కృతి నైషధకారుఁడు శ్రీహర్ష పండితుఁడు తన విద్యార్థిదశయందు గురువుచే నుపదిష్టమైన చింతామణీ మంత్రము గంగాతీరమున సంవత్సర కాలము జపించి సాధించెను. శారదాదేవి ప్రత్యక్షమై అమోఘవాగాది వరములఁ బ్రసాదించెను. అదిమొదలు శ్రీహర్షుఁ డుద్దండపండితుఁడై రాజాస్థానములలో వాదోపవాదములు పచరించుచుండెను. ఆతని వాద మెవ్వరు నర్థము జేసికొనఁజాలకుండినందున మఱల శారదాదేవినిఁ బ్రత్యక్షీకరించుకొని "అమ్మా! అతి ప్రజ్ఞయు నాకుఁ జెరుపైయైనది. ఇతరులకు బోధపడునట్టి వాక్కు నాకిమ్ము" అని వేఁడెను. దేవి అటయిన నర్ధరాత్రమున శీతలోదకముల శిరస్స్నానము జేసి పెరుఁగుద్రావి నిద్రింపుము. కఫాంశ మవతరించుటవే నింమక బుద్ధి జాడ్యము పొందును." అని యుపదేశించెననియు, ఆతఁ డట్లుచేసి బోధ్యవాక్కామె ననియుఁ జెప్పుదురు. ఇట్టికథ లెంతవఱకు విశ్వసనీయములో చెప్పఁజాలము.

దళము ౨.

శాఖ - మతము.

శ్రీనాథునిఁ బాకనాటి నియోగి యంటిమిగదా! విమర్శకులు కొందఱు, "భట్ట" శబ్దసంయుక్తుఁడగుట శ్రీనాథుఁడు వైదికి కాని నియోగి కాఁడనిరి. నియోగియే యని మఱియొక పక్షము వారనిరి. "భట్ట" శబ్దసంయోగమే ఈవివాదమునకుఁ గారణముగాఁ దోఁచుచున్నది. "ఆంధ్రులలోని నియోగి వైదికి భేదకాల నిర్ణయము*" అను మకుటముతో శ్రీ. వేం. లక్ష్మణరావుగారొక వ్యాసము రచించిరి. ప్రకృతాంశమునకు సంబంధించిన భాగము నందుండి దుద్ధరింతును.

"ఆఱువేలవారిలోనుండి చీలిన శాఖవారొకరు గలరు. వారికి పాకనాటార్వేలవారని పేరు. ఆఱువేలవారు పాకనాటికిఁ బోయి పాకనాటివారైరి....క్రీ. శ. ౧౪౦౦ వఱకు—అనఁగా నేఁటికి నైదువందల యేండ్ల క్రిందటనే కవిత్వ మంత్రిత్వములు స్వాధీనపఱుచుకొనిరని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. ఇట్లు, మనము, విజయనగర రాజులలోని రెండవ హరిహరరాయల రాజ్యమువఱకు వచ్చి చేరితిమి....ఇంతకుఁ బూర్వపు గ్రంథములలో ఆఱువేలవారని గాని, పాకనాటి

* 'స్వధర్మప్రకాశిని' సంపు ౧ : సంచికలు ౪.౫— ప్లవంగ సం. కార్తిక మార్గశీర్ష మాసములు.

వారని గాని యుండదు. కావున, మనము పదునాల్గవ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపు నియోగులను మఱియొక లింగము (గుర్తు) చేఁ గనుఁగొనవలసి యున్నది గ్రంథాములలో నుపయోగింపఁబడిన "అమాత్య," "సచివ," "దండనాథ" మొదలగు పదములవలన, మనము, ఆ వర్ణనమునకు విషయభూతుఁడగు పురుషుఁడు నియోగి యని నిశ్చయింపవచ్చును. పల్లె కరణమైనను, అత్యంతము బీదవాఁడైనను నియోగి తన పేరుతోఁ గలిపి "అమాత్య" పదము వ్రాయును...."

మారయామాత్యుఁడు తండ్రిగా, కమలనాభామాత్యుఁడు తాతగాఁగల శ్రీనాథుఁడు నియోగి గాక మఱెవఁడు? బెండపూడి అన్నామాత్యుఁడు "పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు" అనిన దాని కర్థమేమి? ఇంతేనైన శ్రీనాథుని శాఖను గుఱించిసశంక మనలను బీడింప కుండుగాక.

నన్నయభట్టు వైదికి కాఁడా? భట్ట శబ్దలాంఛనము వైదికిం దెలుపదా? అనిన వాదమునకు సమాధానమియ్యవలసియున్నది. ఉత్తరాంధ్ర మండలములలో బ్రాహ్మణుల నందఱను నియోగి వైదికి మాధ్వభేదములు పాటింపక సాధారణముగ "పంతులు" అని వ్యవహరింతురు. కన్నడ దేశమున బ్రాహ్మణులను 'మహాస్వామి', 'భట్ట' శబ్దములతో వ్యవహరించుట పరిపాటి. శాస్త్రి, అవధాని, ఆచార్య, సిద్ధాంతి, సోమయాజి—ఇత్యాదు లిక్కడవలెనే

అక్కడను వ్యవహారములు. 'భట్ట' భట్టారక' అనియుఁ బండితార్థమున నుపయోగింతురు. మహారాష్ట్ర దక్షిణోత్తర హిందూస్థానముల బ్రాహ్మణుని, భట్, భట్జి, పండిత్, పంత్, పాండే, అని వ్యవహరింతురు "పండితులు" శబ్దమాంధ్రులకుఁబంతులైనది. మహారాష్ట్రీయాదులకు పండిత్, పంత్, పాండే, పాండ్యా ఐనది. ఆంధ్ర దేశ మందలి పాకనాటి నియోగికి శ్రీనాథునికిఁ గన్నడదేశ సంప్రదాయము 'భట్ట' శబ్ద మెటనుండి సంక్రమించిన దని కదా ప్రశ్నము? సమాధానము కడు సుభము.

"కాశీఖండము"న కుపోద్ఘాతముగా "ఓన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూకటి" పద్యమునఁ గడపట "కర్ణాట దేశకటక పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్ట సుకవి" అని చెప్పికొనఁ బడెను ఈ కాశీఖండము ప్రాయమింకను మిగుల గైవ్రాలక మునుపు వ్రాసినది. దీని తరువాత రచించిన తత్కృత గ్రంథములును గలవు. కాని దీనికి (కాశీఖండమునకుఁ) బూర్వము రచించిన గ్రంథములలో భట్ట బిరుద మగపడదు. కర్ణాట దేశ దిగ్విజయానంతరము రచితమైనది కాశీఖండము. కర్ణాటదిగ్విజయసూచికగ తన గ్రంథమున 'భట్ట' శబ్దముఁ గూర్చికొనెననియు, ఉద్భట వివాదప్రౌఢిచే గౌడడిండిమ భట్టు నోడించి కవిసార్వభౌమాది విజయాంకములతో భట్టారక పట్టముగూడ నూడలాగికొనెననియు నూహించినచో నింక వివాద మెక్కడిది?

శ్రీనాథుఁడు వైదికి కాఁడని పాకనాటి నియోగియేయని యెఱుంగఁ దగును.

ఇఁక నాతఁడు అద్వైతియా? శైవుఁడా? అను వాదము మిగిలియున్నది. శృంగారనైషధముం దెనిఁగించె నన్నంతనే వీధీభృతి చాటువులను శృంగార రసాత్మకములను రచించె నని యూహింపఁ బడినంతనే ఆతఁడు వచ్చి శృంగారనాయకుఁ డని కాశీఖండ భీమేశ్వరపురాణ హరవిలాస శివరాత్రి మాహాత్మ్యాదులు దెనుఁగించిన మాత్రనే ఆతఁడు శుద్ధ శైవుఁడని,

"గరళకంధర, యీశాన, శూలపాణి
విసము మెసవిననాటి యక్కసటుపోవ
................................"

"గరళము మ్రింగితి నంచుం
బురహర, గర్వింపఁబోక పోపో పో ని
బిరుదంకెఁ గానవచ్చెడు
మెఱసెడు పల్నాటి* జొన్నమెతుకులు దినుమా"

ఇట్టివాని నాతని తల కంటగట్టి శివనామకుఁడని నిరూపింపఁజెల్లునా? కవియైనవానికిఁ గల మేమి? మఱి మేమి? వాఁడన్నిటి కతీతుఁడు. అందు శ్రీనాథమహాకవి బ్రహ్మజ్ఞాన కళానిధానము. అతఁడు భాతీకసంఘాది శాఖాభేదముల

* పా. రేనాటి.

నతిక్రమించినవాఁడు కావున శ్రీనాథుఁడు అద్వైతియని, శైవుడని, నియోగియని, వైదికుఁడని కీచులాటలు నిష్ప్రయోజనములు.

శ్రీనాథుఁడు కొండవీటివాఁడు ?

ఇదివరలో శ్రీనాథునిఁగూర్చి వ్యాసముగాఁ గాని, గ్రంథముగాఁగాని వ్రాసిన వారిలో అ. ఉమాకాంతముగారొక్కరు దప్పఁ దక్కినవారందఱు, శ్రీనాథుడు కొండవీటివాఁడే యని నిర్ధరించిరి. కోమటివేమని యాస్థానియందున్న కాలమున, శ్రీనాథుఁడు, విద్యానగరమునకేగి రెండవ హరిహరరాయలను దర్శింపఁబోయినట్లును, హరిహరరాయలు మీ దేశమేది? యని ప్రశ్నింపఁగా శ్రీనాథుఁడు,

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైభవ శ్రీలఁ
గొనకొని విడనాడు కొండవీడు;
పరిపంథి రాజన్య బలముల బంధించు
గురుతైన యురుత్రాడు కొండవీడు;
ముగురు రాజులకును మోహంబుఁ బుట్టించు
కొమరు మించిన పీడు కొండవీడు;
చటుల విక్రమకళా సాహసం బొనరించు
కుటిలారులకు జో (జో) డు కొండవీడు;

గీ. జవన ఘోటక సామంత సరసవీర
భటకటానేక హాటక ప్రకట గంధ
సింధురార్భటీ మోహన శ్రీఁ దనరు
కూర్మి నమరావతికి జోడు కొండవీడు.

అని చెప్పఁబడ్డను కొండవీటి దండకవిలలోఁ గలదు. కాని కట్టుకతగాఁ దోఁచుచున్నది. ఈ పద్యము శ్రీనాథకృతమనుట కేవలమూహామాత్రమె కాని నిజమని నమ్మరాకున్నది. శ్రీనాథుని కవనపుఁబోలిక లీపద్యమునఁ గలికమునకేని లేవు. అనర్థశబ్ద ప్రయోగములు పెక్కులు. ఏతత్పద్యకర్తృత్వము శ్రీనాథున కారోపించుట తప్పు. ఎద్దెప్పుడడక ఒకటి దొరకినదన్నంతనే శ్రీనాథునంతటి కవిసార్వభౌమున కంటగట్టవలసినదే! శ్రీనాథుని పాకము రుచిచూచిన వాఁడెవ్వఁడును పైపాదుపాకమును శ్రీనాథుని తలఁకు గట్టఁడు. శ్రీనాథుని రచన వేఱు. ఆతని శబ్దప్రయోగ కౌశలము వేఱు. ఆతని విషయ సంగ్రహణా నైపుణ్యము వేఱు. అన్నిఁట వాని వైలక్షణ్యము స్వతంత్రత ప్రస్ఫుటములగుచుండును. ఒకవేళ నిది శ్రీనాథుని చాటువులలో నొకటిగా నుండఁగూడదాయని, క్రమాగతమయిన లేఖక ప్రమాదములు శ్రీనాథుని కవితాగుణమును మఱుఁగుపఱిచి యుండఁగూడదా యందురేని కొండవీటి ప్రశంసయే మన మందుఁ గనఁగలిగితిమి కాని శ్రీనాథుని ప్రశస్తి యందేమున్నది? తనది కొండవీడని శ్రీనాథుఁడు చెప్పెనని ఈపద్య మెట్లు రూఢిచేయఁగలదు ?

కాటయవేమన కొండవీట నున్నకాలముననే—కొమర గిరి సజీవుఁడై యుండఁగనే—శ్రీనాథ కవిరత్నము కొండవీటికి వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండెనని తమ తలంపనియుఁ, గొండవీడు చేరునప్పటికి తఁడు గ్రంథరచనము చేయఁజాలి యున్నాఁడనియు వే. ప్ర. గారనిరి. దీని భావమేమి ?

శ్రీనాథుఁడు ప్రభువునుబట్టి కొండవీటఁ దాత్కాలిక నివాస మేర్పఱుచుకొనియెనే కాని స్థిరవాసి మాత్రము కాఁడని స్పష్టపడదా?

నాకు లభించిన ఈ పద్యముం గనుఁడు.

సీ. పరరాజ్య కరుదుర్గ వర వైభవశ్రీలఁ
బాటించి వేఁటాడు కోటపాడు;
ముగురు మూర్తులను వ్యామోహమ్ముగ నున్నించు
కొమరు మించిన వీడు కోటపాడు;
పరిపంథి రాజన్య బలములు కతుకల
కుత్తమా నుఱుద్రాఁడు కోటపాడు;
చటుల విక్రమకళా సార విస్ఫారితఁ
గుటిలారులకు సూడు కోటపాడు;

గీ. జవన ఘోటక సామంత సమవీర
భటకటానేక పాటవ ప్రకట గంధ
వారణాటాట్య భీషణార్భటికి జోడు;
కూర్మి నమరావతికిఁ దోడు కోటపాడు.

కొండవీడు కోటపా డయ్యెనో? కోటపాడు కొండవీ డయ్యెనో? చెప్పనేరము. ఇది మెడవిఱుపుల కనుకూలమగు పద్యము. ఇదశ్రీనాథకృతమని విశ్వసింపరాదు. ఈకోటపాడు కర్నూలు మండలము కోయిలకుంట్ల తాలూకాలోనిది. ఇంక నెక్కడనేని మఱియొక కోటపాడు ఉండిన నుండవచ్చును. కర్నూలు మండలము కోటపాడు ప్రాచీనరెడ్డి ప్రభువుల యేర్పడి నున్నట్లు తెలియుచున్నది.

శ్రీనాథుని గురువు?

గద్యము: “రాయగురు పరమేశ్వర సాధుజనవిధేయ ఘోడేరాయ సకల కళాధామాది బిరుద భాస్వరుండైన భీమ నగురు వరేణ్య ఘన్యకారుణ్య కటాక్ష వీక్షాలబ్ధ సుస్థిరైశ్వర్యధుర్యుండై విజయధాటీ సమాటీకసంబున దిశ లల్లాడ నల్లాడ భూవల్లభుండు రాజమహేంద్రంబు రాజధానిగాఁ... బాలించె”

—భీమఖండము.

సీ. అంధ్రక్షమామండలా ఖండలుండైన
వేమభూపతి కృపా వీక్షణంబు
ఘోడేరాయాంక సద్గురురాయ భీమేశ్వ
రస్వామి పద సమారాధనంబు

కమలాద్రి నిలయు మార్కండేయ శివమౌళి
చంద్రాంశు నవసుధా సారధార
వేదాద్రి నరసింహు విపుల వక్షస్స్థలీ
కహ్లారమాలికా గంధలహరి
గీ. కారణంబులు సుద్బోధకములుగాఁగ
వీరభద్రేశ్వరు ప్రబంధ విభుఁజేసి
సంభవించిన సాహిత్య సౌష్ఠవమునఁ
గాశికాఖండము రచింతుగా నొనర్తు.

ఉ. ఈశ్వరుఁ డింటివేల్పు, జగదేక గురుం డగు ఘోడరాయశ్రీ
మేశ్వరుఁ డాత్మవంశగురుఁ, డీ-గుఱు నిత్యవినోదకృత్యముల్
శాశ్వత ధర్మకర్తలు దలంపఁగ సమ్మిన సామ్ము, లాత్మఁగ
ర్భేశ్వరుఁ డంట నైజ, మెనయే సృపులెవ్వరు వేమ శౌరికిన్?
—కాశీఖండము

పై పద్యములలోని ఘోడరాయ భీమేశ్వరుఁడు శ్రీనాథునకు విద్యాగురుఁడో మతగురుఁడో అని పెద్దలు కొందఱు శంకించిరి. మతగురుఁడగు నేమోకాని విద్యాగురుఁడు మాత్రము కాఁడని తలంచిన వారును గొందఱు గలరు. వేదశాస్త్రాది విద్యోపదేశముచేఁ గాక ఆ భీమయగురువరేణ్యుఁడు శైవమంత్రాద్యుపదేశముచే శ్రీనాథునకు గురుఁడై యుండవచ్చునని కొందఱనిరి.

శ్రీనాథునికి భీమేశ్వరుఁడు విద్యాగురుఁడు గాని మతగురుఁడు గాని కాఁడని నే నందును. అద్వైతి వైష్ణవ పీఠము

నెడ, విశిష్టాద్వైతి శంకరపీఠమునెడ పరస్పరము గౌరవముతో వర్తించుట ఆచారము. ప్రభునాశ్రితుఁడగు కవి తత్ప్రభుసంబంధుల నేస్తుల నగ్గించునఁట. ఇఁక దదీయగురువుఁ బ్రస్తుతించుటయం దాశ్చర్యమేమి? ఘోడెరాయ భీమేశ్వరుని శిష్యపరంపరలోని వీరభద్రారెడ్డికిని దదీయ మంత్రి బెండపూడి అన్నయామాత్యునికిని అంకితము లొనర్పఁబడిన 'కాశీఖండ' 'భీమఖండ' ములలోఁ దప్ప దక్కిన తత్కృతగ్రంథములలో నెక్కడను భీమేశ్వరుని గురుత్వము సూచింపలేదు.

నిజముగ విద్యాగురుఁడుగఁ గాని, మత గురుఁడుగఁ గాని యుండినయెడల కాశీఖండ భీమఖండములకుఁ బూర్వము రచింపఁబడిన వరుసగాను మరుత్రాట్చరిత్ర, శాలివాహన సప్తశతి, శృంగారనైషధము, హరవిలాసములలోను, తరువాతి పండితారాధ్య చరిత్ర, శివరాత్రి మాహాత్మ్యము లోనగు వానియందును ఆచార్యాభివందనము ఘోడెరాయ భీమేశ్వరునకుఁ గృతికర్త చెల్లించెనా? ప్రభుమిత్త్వ సంబంధము తప్ప శ్రీనాథున కెట్టి సంబంధ మున్నట్లును గన్పట్టదు. పద్మపురాణసంగ్రహ కళా కావ్య ప్రబంధాధిపుఁడు కమలనాభుఁడు తాతయఁట, విద్యా రాజీభవుఁడు మారయామాత్యుఁడు తండ్రియఁట మఱి శ్రీనాథునకు గురుత్వమున కేమిఖాఁ అంత? మఱియు దగ్గుపల్లి దుగ్గనాదులు శ్రీనాథుని తండ్రి తాతల నగ్గడించిరికాని ఆతని గురునిఁ బ్రశంసింప రేలనో!

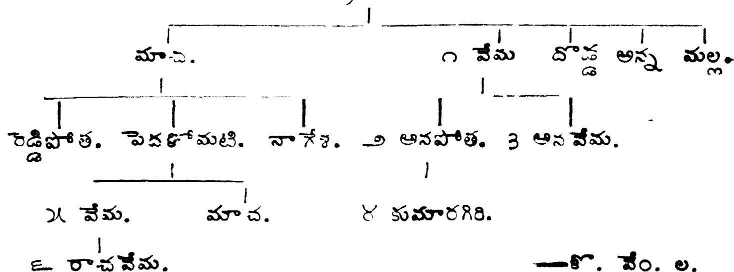
దళము 3.

కొండవీడు: రెడ్డిరాజుల ప్రాభవము.

I

వంశవృక్షము

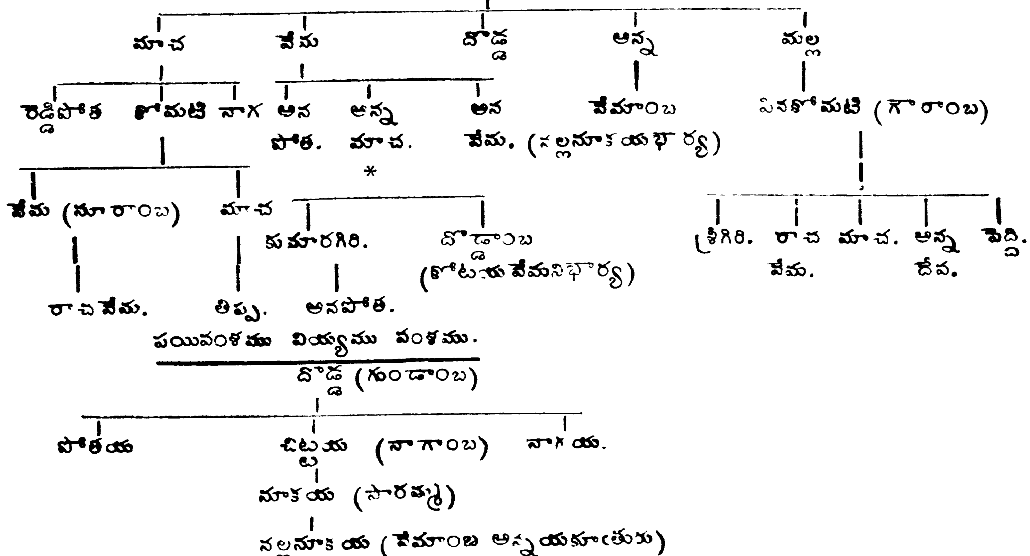
ప్రోలయ.

[వివరణము:—మూలపురుషుఁడు ప్రోలయ. ఈతనికి మాచ, వేమ, దొడ్డ, అన్న, మల్ల-అని ఏవురు కొడుకులు. ఇందు రెండవవాఁడు వేమన రాజ్యముచేసెను. వీనినే ప్రోలయ వేమ యందురు. మాచనికి, రెడ్డిపోత, పెదకోమటి, నాగేశ—మువ్వురు కొడుకులు. ౧ వేమనికి ఇద్దఱు కొడుకులు. ఇందు పెద్దవాఁడు ౨. అనపోతన. రెండవవాఁడు ౩. అనవేమన. ౩. అనవేమనికి, ౪. కుమారగిరి కొడుకు. పెదకోమటి (మాచని కొడుకుల మువ్వురిలో నడిమివానికి) ౫. వేమ, మాచ ఇరువురు కొడుకులు. ఈ ౫. వేమనికి, ౬. రాచవేమఁడు కొడుకు.]

* ఈ వంశవృక్షము, శాసనములను 'వేమభూపాలీయ' మను కావ్యము ననుసరించి వేయఁబడినది. ప్రభుత్వము చేసినవారి పేర్లకు ముందు అంకె గమనింపవలయును

II

* కలుపచేరు శాసనము.

[—వే. ప్ర. శాస్త్రి

శ్లో. పుత్రా ధాత్రీపతేస్తస్య త్రిమూర్తయ ఇవత్రయః అన్నపోతాన్నమాచాన్న వేమనామ విభూషణాః

[వివరణము: మొదటి వేమయకుమారునకు ప్రోలయకు కోమటి ప్రోలయ అని నామాంతరము. ఈతని భార్య అన్నమాంబ. ఈ దంపతులకు మాచయ, వేమయ, దొడ్డయ, అన్నయ, మల్లయ అని ఐదుగురు కొడుకులు జనించిరి. కొన్ని శాసనములు మల్లయను విడిచి నలువురనే పేర్కొనినవి. ప్రోలయ తరువాత ఆతని రెండవ కొడుకు వేమయ రాజ్యమునకు వచ్చెను. తరువాత అనపోత, అనవేమ, కుమారగిరి, వేమ, రాచవేమ అనువారలు క్రమముగ రాజ్యము బాలించిరి.]

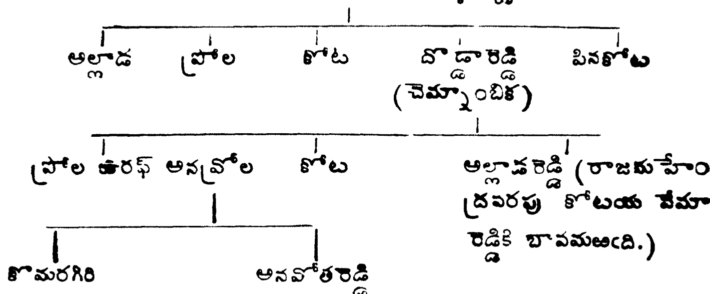
III

పంటకులము *

పోల్వోలిగోత్రము.

కోట, దూవ్వూరుప్రభుఁడు.

పెరుమాండి: పెరుమాళ్ళరెడ్డి.

* Quarterly journal of the Andhra Historical Research society Vol III parts 2, 3 & 4; October 1928, Jan & April 1929.

వివరణము:— అనవోతు- అనవోతారెడ్డి, ప్రోలారెడ్డికి రెండవకొడుకు; కాశీఖండ కృతి తెలిపినట్టి అల్లాడరెడ్డికి ఈ అనవోతురెడ్డి పెద్దన్న. రాజమహేంద్రవర రెడ్డిప్రభు వంశమునకు అళ్ళయదొడ్డ- అల్లాడరెడ్డియే ప్రధానపురుషుఁ డని కొంకుదురు తామ్రఫలకము దెలుపుచున్నది.

పై iii వంశక్రమణిక, ఇప్పుడు పశ్చిమ గోదావరీ మండలముననున్న పాలకొల్లునకు సమీపమునఁ గల కొమ్ము చిక్కాలలో దొరకినదని "ఆంధ్రరిసెర్చి సొసయిటీ" వారు తెలుపుచు, ఇది యపూర్వ విషయ మనిరి.

కొండవీటి రెడ్ల పాలనము.

క్రీ. శ. ౧౩౨౮ వ సంవత్సర ప్రాంతమున కొండవీటి రెడ్ల పాలనము ప్రారంభ మయినటుల కన్పించుచున్నది. ఈ ప్రభువులలో మొదటివాఁడు ప్రోలయ వేమారెడ్డి. ఈయన రెడ్డిరాజ్యమును బునరుద్ధరించెను.

౧. <u>ప్రోలయ వేమారెడ్డి</u>:— దానగుణ సంపన్నుఁడు. ముప్పదియాఱు అగ్రహారములను దానముచేసెను. శ్రీశైలము నంటి ప్రవహించు పాతాళగంగ నాఁ బ్రసిద్ధమయిన కృష్ణానది నీటిమట్టమునుండి శ్రీశైలశిఖరము దాఁక, అహోబిలశైలము మీఁది నృసింహస్వామి గర్భాలయము వఱకును సోపాన

ములు గట్టించెను. ప్రతాపరుద్రుని యనంతరము తురక లాక్రమించిన బ్రాహ్మణాగ్రహారములను విడిపించి యథాపూర్వముగ బ్రాహ్మణుల కిప్పించెను.

ఆంధ్ర మహాభారతమున ఆరణ్యపర్వ శేషముం బూరించిన ప్రబంధపరమేశ్వర బిరుదాంకితుఁడు ఎఱ్ఱాప్రెగడ రచించిన హరివంశమునకుఁ గృతిపతియు, 'మధ్యాంధ్ర దేశ క్షేమదకరవాలుఁ' డని ప్రశస్తిగన్న శూరశిఖామణియు ఈ ప్రోలయ వేమభూపాలుఁడే. ఈతఁడు కవిపుంగవులఁ బెక్కుర నాదరించి సత్కరించినవాఁడు.

౨. అనపోత రెడ్డి :—ప్రోలయ వేముని యనంతరము ప్రభుత్వమునకు వచ్చిన ఈ యనపోతరెడ్డికి, నిజామునీమలోని రేచర్ల వెలమనాయకులతోఁ బోరాటము పొసఁగెను. రేచర్ల అనపోతానాయని తమ్ముఁడు మాదానాయఁడు. ఈయన పోతరెడ్డిని దన్నాలకోటవద్ద పరాజితునిఁ జేసెనని ఈ పద్యము చాటుచున్నది.

ఉ. దన్నడకోటముంగడ నుదగ్రబలోన్నతి గంగ* దాఁటి, సం
పన్నబలుండు సింగజనపాలుని మాదఁడు, రెడ్డిపోతనిం,
బన్నిన సేనలం దునిమి, పాఱఁగఁద్రోలె విరాటువీట న
త్యున్నతవిక్రమంబునను మోహనుఁద్రోలిన క్రీడికై వడిన్. +

* గోదావరి + వెలిగోటివారి వంశచరిత్ర.

ఈ యనపోతారెడ్డి వీరుఁడు, వితరణశాలి అని ప్రఖ్యాతిఁగాంచెను. ఈతని ప్రభుత్వము ఇట్లు స్తుతిఁగన్నది.

శ్లో. తతోఽన్నపోతనృపతిః పటుపాలనకర్మణి
అపాలయత్తస్య పుత్త్రస్తదంతేఽంధ్ర వసుంధరామ్
కొండవీడుం రాజధానీం సవిచిత్రా మకల్పయత్
దృష్ట్వాత్వష్టాపి వైచిత్ర్యమభూద్యస్యాస్సవిస్మయః
ఉచ్చైశ్శ్రవస్తుల్యబలై స్తురఙ్గైః కల్పద్రుమాభైశ్చ
వదాన్యవర్గైః
రమ్భోపమానై రమణీజనైశ్చ సాభాతిభూమావమ
రావతీవ.
సోఽన్నపోత నృపస్స్వేన నిర్మితాయామ్ పురిస్థితః
కుర్వన్ హేమాద్రి దానాని చిరమ్ భువమపాలయత్.

ఈ యనపోతని యాస్థానియందు బాలసరస్వతి అని పండితుఁడు విద్యాధికారిగా నుండెను.

౩. అనవేమరెడ్డి:— ఈతఁడు దాన పరతంత్రుఁడు. ధర్మవేమన అని పౌరుషనాముఁడు. ఈతని ప్రశంస ఈచాటు పద్యములం గనుఁడు.

సీ. యామినీశ యయాతి యాదోధిపతి యక్ష
యమతనూభవులు నీయంతవారు,

రాజమహేంద్రవరం యిలాకా ఇప్పటి మన్యమూపురం శాసనం.

తపన తాటకవైరి తాలాంక తారాద్రి
తారకాంతకులు నీ తరమువారు,

....

గీ. శుద్ధి మతి రయ గాంభీర్య వృద్ధి రూప
శాంతి కరుణా వితర భూతి కాంతి భాగ్య
సారధనధర్మ తేజోతి శౌర్యధైర్య
భుజబలంబుల ననవేమ భూపవర్య.

అనపోతారెడ్డి యాస్థానిలో విద్యాధికారిగ నుండిన బాలసరస్వతి, ఈ యనవేమని పాలనమునను గొంతకాలము తత్పదవియం దుండెను. ఈ బాలసరస్వతికిఁ దరువాత త్రిలోచనాచార్యుఁడను మహాకవియొకఁడు తత్సంస్థానమున విద్యాధికారిపదవి నలంకరించెను. అనవేమారెడ్డి ఏల్బడి శా. శ. ౧౩౮౧ వఱకు సాగినది. ఈతని యనంతరము ఇతని యన్న అనపోతరెడ్డికొడుకు కొమరగిరిరెడ్డి పాలకుఁడయ్యెను.

౪. <u>కొమరగిరిరెడ్డి</u>:—ఈయన అతిమాత్ర భోగవిలాసుఁడు. ఏటేట వసంతోత్సవములు జరుపువాఁడు. ఎల్లపుడు వినోదముగఁ గాలము బుచ్చువాఁడు. ఈతని వసంతోత్సవ వైభవము 'హారవిలాసము'న సమగ్రము వర్ణింపఁబడినది. శ్రీనాథకృతమగు నీ హారవిలాసము అవచ్చి తిప్పయసెట్టి,

కుమారగిరికి మిత్రుఁడు అంకితమందెను. అనవరత భోగలాలసుఁడైన కుమారగిరి భూకాంతుని వసంతోత్సవము, తత్కుమారగిరి రచిత సంస్కృత "వసన్తరాజీయము"నఁ బ్రశస్తమైనది. కుమారగిరి ఇట్లు వసంతోత్సవములతో వారవిలాసినీ నాట్యములతో కావ్య కళావినోదములతోఁ గడపినే కాని పాలనా తంత్రములఁ గూర్చి శ్రద్ధవహింపఁడయ్యెను. కావున, ఈతని తోఁబుట్టు పెనిమిటి (బావమఱఁది) కాటయవేమఁడు రాజకార్య ధురంధరుఁడై నిరపాయకరముగ సీమఁ బాలించెను. కుమారగిరికి పెద్దన్న పోతనృపతి కొడుకని తెలియుచున్నది. కుమారగిరి క్రీ. శ ౧౪౦౦-౧౪౦౪ వఱకు నాలుగేండ్లు మాత్రమే రాజ్యమేలి చిన్న వయస్సుననే కాలగతి చెందెను. ఈతని యనంతరము పెద్దన్న పోతనృపతి - కుమారగిరి కొడుకు - ప్రభుత్వము చేసిన ట్లగపడదు. కాని కొమరగిరికిఁ బ్రతినిధిగ నుండిన ఆతని బావమఱఁది కాటయ వేమారెడ్డి తత్పాలనము నిర్వహించె నని కన్పట్టుచున్నది.

కాటయ వేమారెడ్డి:—ఈతని రాజ్యపాలనా ధౌరంధర్యము, విద్యాసంపత్తి, రసజ్ఞతయుఁ బ్రశంసనీయములు. "కుమారగిరిరాజీయము" పేర ఈ కాటయవేమఁడు కాళిదాస నాటకత్రయమునకు వ్యాఖ్య రచించినాడు. కొమరగిరి కాటయవేమ నృపతులు, అనవేమ భూపాలుని పౌత్రిభర్తను

అల్లాడరెడ్డిని రాజమహేంద్రపురమునఁ దమ ప్రతినిధిగా నియోగించిరి. కొంత కాలమునకుఁ గొండవీడు అలజడుల పాలయ్యెను. కాటయవేముఁడు రాజమహేంద్రవరము చేరెను. తన ప్రభుత్వము ధర్మసముచితముగ నిర్వహించి సంవాలకు కొమరగిరి నృపాలుఁడు, తన బావమఱఁదిని కాటయవేమునను, రాజమహేంద్రవరము నర్పించి సంభావించెను. కొండవీటి ప్రభుత్వమునకుఁ బ్రతినిధిగా రాజమహేంద్రవరము నేలుచుండిన అల్లాడరెడ్డికి ఇద్దరు కొడుకులు. అందొకఁడు అల్లాడ వీరభద్రారెడ్డి. కాటయవేముఁడు. తన కూఁతుల ఇద్దఱిలో అనితల్లి అను నామెను అల్లాడవీరభద్రుకు (మేనల్లుని)కిచ్చి, హరిహరాంబ అను నామెను అల్లయవేమున (అల్లాడరెడ్డి పెద్దకొడుకున)కును పెండ్లి చేసెను. కాటయవేముని కాలము క్రీ. శ. ౧౪౧౬ సం॥ లో ముగిసెను.

ఈతని కొడుకు కొమరగిరి రాజయ్యెను కాని ఆతఁ డచిరకాలముననే ఇహమును జాలించెను. ఈ సంస్థానమునకు అనితల్లి వారసురాలయ్యెను. ఈ వారసత్వము అనితల్లి భర్తకు వీరభద్రారెడ్డికి సంక్రమించెను.

౫. <u>పెదకోమటి వేమారెడ్డి</u>:— ఈతఁడు, మాచయ ముప్వురు కొడుకులలో నడిమివాఁడగు పెదకోమటికి పెద్ద కొడుకు. తరములలో నాలవవాఁడు; కొండవీటి రాజ్యమేలిన వారిలో నైదవవాఁడు. తన విద్యాసంపత్తికిని తన వృత్తికిని

అన్వర్థములగు "సర్వజ్ఞచక్రవర్తి", "వీరనారాయణ" బిరుదము లందినాఁడు. ఈతని రసజ్ఞతను, వదాన్యతను పరాక్రమశీలమును ఈ క్రింది పద్యములు ప్రకటించుచున్నవి:—

శ్లో. జ్ఞాతాయది నహిదాతా
దాతాచేన్నో ఽ పి భువి నచజ్ఞాతా
జ్ఞాతా దాతా చా భూః
పెదకోమటి వేమ భూపతే చిత్రమ్.

—చాటువు.

శ్లో. చూడామణి ర్నృపాణామ్
దుర్మద పరిపంథి శిఖరి దంభోళిః
సర్వజ్ఞచక్రవర్తీ
పెదకోమటి వేమభూపతి ర్జయతి. *

సీ. కపటకంఠీరవాకార నారాయణ
క్ష్వేళా నినాదంబుఁ గేలిసేయు;
కల్పాంత దుర్దాంత కాలభైరవభేరి
డమరుకోన్మాద మడంగఁ జేయు
ప్రళయకాలాభీల పటు ఘోర నిర్ఘాత
పటపటారావంబుఁ జటులపఱుచు
కుహనామహాకాల కోలాహలోత్తాల
పాతాళ నినదంబు భంగపఱుచు.

---

* శ్రీనాథ శాసనకృతి యందును, వామనభట్టబాణకృతి వేమభూపాల చరిత మను నాఖ్యాయిక యందును గన నగును.

గీ. గండు మెఱసినరిపుకోటి గుండె లవియఁ
జండగతిమ్రోయు వీరణోద్దండభేరి
జయరమాసంగ రాజవేశ్యాభుజంగ
అతులబలధామ పెదకోమ టన్న వేమ.

ఇట్టి శ్రీనాథాది విద్వత్కవీంద్రులచేఁ గొండాడఁబడినాఁడు. సంగీత సాహిత్యములయందు నిరుపమాన పండితుఁడు. సంస్కృత ప్రాకృతములయందు సమగ్రశేముషీ విభవుఁడు. ఈయన రచించిన గ్రంథము లనేకములు. అందుఁ గన్పడినవి కొన్ని:

శృంగారదీపిక (అమరు శతక వ్యాఖ్య)
సప్తశతీసారటీక (హాలనృపాలకృత సాతవాహన చరిత్రకు వ్యాఖ్య.)

సాహిత్య చింతామణి (అలంకార గ్రంథము) ఒకవైపు వెలిగోటి వెలమవీరులతో, మఱొకవంక రాజమహేంద్రవర ప్రభువులగు అల్లయ వేమానులతోడను, వేఱొక దిక్కున ఓడ్రదేశ జగపతులతోడను ఈతఁడు తీరని పోరాటములతోఁ గడపెను. తుదకు రాజమహేంద్రవరము మీఁదికి దాడివెడలి యోడెను.

కుమారవేదగిరినాయని మునిమనుమఁడు, కుమార వేదగిరి కోమటివేమారెడ్డి తమ్ముని మాచారెడ్డిని యుద్ధమునఁ జంపెను. కోమటి వేమఁడు, కుమారవేదగిరిని

మార్గాని మడియించెను. కుమారవేదగిరిత మ్మీడు లింగమ నీడు, తన యన్నను జంపిన పగదీర్చుకొనుటకై విక్రమించి కోమటివేమని సంహరించెను. తత్సంఘర్షణమున కోమటి వేమనికిఁ బ్రియమును, రెడ్డిప్రభువుల శౌర్యచిహ్నము నగు 'నందికంపోతు' అను పిడిబాకు లింగమనాయని చేఁబడెను. రాజమహేంద్రవరముఁ బాలించుచుండిన అళ్ళయ వీరభద్రా రెడ్డి, ఆబాకును వారినుండి సాధించి తెచ్చుటకు శ్రీనాథమహా కవినిఁ బ్రయోగించెను. అప్పుడు శ్రీనాథుఁడు తన కవితా సామర్థ్యముచేతను, నీతి నుహిమచేతను ఆ వెలమప్రభువుల మోహింపఁజేసి 'నందికంపోతు'ను బహుమతిగా నంది, వీర భద్రున కప్పగించెను. పెదకోమటి వేమారెడ్డి కాలము క్రీ. శ. ౧౪౨౦ సంవత్సరప్రాంతముతో సమాప్తిఁ జెందెను. ఈతని తరువాత ఈతని కొడుకు రాచవేమఁడు నిరంకుశముగ నాల్గేండ్లు పాలించెను. అంతట రాజమహేంద్రవర రాజ్యమున గొంత అళ్ళయ వేమారెడ్డును, మఱికొంత విజయనగర రాజు లును ఆక్రమించుకొనిరి. ఇంతటితోఁ గొండవీట నుదయించి విజృంభించిన రెడ్ల రాచరికము, రాజమహేంద్రపురమున వేమ వీరభద్రారెడ్ల పాలనముతో నస్తమించినది. కొండవీటి వైభవ మంతరించిన ముప్పదియేండ్లకు రాజమహేంద్రవరము నాశ్రయించి యుండిన రెడ్డిప్రభుత్వలక్ష్మియుఁ దొలఁగెను.

దళము ౪.

గ్రంథరచనము.

సీ. చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁడు
రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర;
నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనమున
శాలివాహన సప్తశతి నొడివితి;
సంతరించితి నిండుజవ్వనమ్మునయందు
హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాష;
ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొని
యాడితి భీమనాయకుని మహిమ;

గీ. ప్రాయమింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండఁ
గాశికాఖండ మను మహాగ్రంథ మేను
దెనుఁగు జేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి.

హరవిలాసము, పండితారాధ్యచరిత్ర, శివరాత్రిమాహాత్మ్యము తప్ప శ్రీనాథుఁడు తా రచించిన రచింపనున్న గ్రంథములను పై పద్యమునఁ బేర్కొనెను. వీనిలో మరుత్రాట్చరిత్ర శాలివాహన సప్తశతియు దుర్లభములు.

పై పద్యముంగూర్చిన సందేహము: కాశీఖండమందలి-ఈపద్యము తన్నుగుఱించి శ్రీనాథుఁడే చెప్పికొనెననుటకన్న-

"ఈప్రబంధమంకితముసేయు వీరభద్రయ్యపేర" అని వేమారెడ్డి ప్రార్థించిన పట్టున అతఁడే (వేమారెడ్డియే) చెప్పినట్లూహించుట ఉచితము. పద్యమంతయు వేమారెడ్డియే చెప్పినట్లు గ్రహింప ననువుగనున్నది. గీతిలో మాత్రము రెండవపాదమున 'ఏను' 3 వ పాదమున 'కోసెద' అని యుండుటచే శ్రీనాథుఁడు తాన తన్నుఁగూర్చి చెప్పికొనెనని యూహింపవలసి వచ్చుచున్నది. 'ఇక' 'చేయుము' అని మార్పుజేసిన నేమి? ఆత్మస్తుతి దోషముతప్పును. కృతిపతి మెచ్చు ఒప్పును. ఇట్లగుట ప్రభుని రసజ్ఞతకును శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని ప్రశస్తికిని వజ్రపు మెఱుఁగగును.

మరుద్రాట్చరిత్ర.

ఇది చిన్నారి పొన్నారి చిఱుత కూఁకటినాఁడు. పదునాఱేండ్లు నిండని వయసున రచించినది. దీనితో గ్రంథరచనకు గణపూజ చేసినాఁడు. జన్మకాలమును బట్టి గ్రంథరచనాకాల మూహింప వలయును.

ఈ గ్రంథరచనా కాలము:—

శ్రీ. వేం. ల క్రీ. శ. ౧౩౭౬ సం, వయసు ౧౬ సం॥
శం. ఏ. లిం ౧౩౮౩ ౧౮
వే. ప్రి. ౧౩౯౮-౧౪౦౧ ప్రాంతము ౧౩-౧౬ సం

మధ్య, చిటుత కూఁకటినాఁడనఁగా ఊనషోడశ వర్షము (పదునారేండ్ల లోపలి వయస్సు) గా నూహింప వచ్చును. ఈ మరుదాద్రిచ్చరిత్ర దుర్లభమగుట తత్కవితాశైలిని, తత్కథాంశమును ఎఱుఁగు భాగ్యమబ్బదు. తత్కృతి పతియు నెఱుకపడఁడు. ఇది మినుపగ్గాల పద్యమునకుఁ బూర్వము రచింపఁ బడినదైనచో ప్రాచీనముగ నుండి యుండును.

శాలివాహన సప్తశతి.

ఇది నూనూఁగు మీసాలనూత్న యౌవనమున నొడివినది.

ఈకృతి కాలము:—

చె. వేం. ల. కీ. శ. ౧౩౮౫ వయసు ౨౫ సం.
కం. వీ. లిం. ౧౩౮౭ ౨౭
వే. ప్ర. ౧౪౦౨-౧౪౦౫ ప్రాంతము ౧౭-౨౦ మధ్య

నూనూఁగు మీసాల నూత్న యౌవనము ౨౦ సంవత్సరముల యీడున చెప్పియుండును "శాలివాహన సప్తశతి" కే "సాతవాహన సప్తశతి" "గాధాసప్తశతి" నామాంతరములు. ఈ గ్రంథమూలము ప్రాకృత భాషలోనిది. ఇందు ౭౦౦ (సప్తశతి) గాధలు, శృంగారరస ప్రాధాన్యములు, ఆర్యా

వృత్తములు గలవు. ఈగ్రంథము మూలము సాత (శాలి) వాహనుఁడు రచించినట్లున్నది. దీనినే శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించెను. ఇదియు దుర్లభము. కావున శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణమందలి తెలుఁగులు మెఱుఁగులు గననేరము. ఈకృతికిఁ బేరకుఁ డెవఁడో తెలియదు. ఈగ్రంథములోనిదని యొక పద్యము లక్షణ గ్రంథములం గానఁబడినది. అది ఇది—

ఉ. వారణసేయ దావగొనవా నవవారిజమంమఁ దేఁటి శ్రో
వ్వారుచునుంట నీవెఱుఁగవా ప్రియు హా తెఱగంటిగంటి క
వ్వారికిఁ గెంపురాదు తగవా మగవారల దూఱ నీవిభుం
డారసి నీనిజం బెఱుఁగ నంతకు సంతకు నోర్వనెచ్చెలీ. *

శ్రీనాథుని సూనూఁగు మీసాల నూత్నయౌవనము నాటికి పెదకోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చియుండుటయు ఈశాలివాహన సప్తశతికి పెదకోమటి వేమఁడే వ్యాఖ్యాతయగుటయు, ఆతఁడే అమరుశతక వ్యాఖ్యాతయు నగుటయుఁ గారణములుగాఁ గొని పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడే ఈ (శాలివాహన సప్తశతి) గ్రంథమునకు కృతి నాథుఁడుగ నుండునాయని యూహ కలదు. ఈ యూహకుఁ బుష్టియగు సాధనసంపత్తికిఁ గొఱఁతలేదు. పరిశీలనాత్పరము సమార్జితమైన ఉపపత్తులగుట సంశయమున కాస్పదమును లేదు. ఇందుదాహృతమైన పైపద్యము శ్రీనాథకృతమే యనుట నిజమయ్యెనా యతనిది నవనీతపాక మనఁదగును.

---

* శృంగార శ్రీనాథము.

ఆస్థానిప్రవేశము.

కాటయ వేమారెడ్డికడ మంత్రిగనుండిన రాయన భాస్కరుని యాలంబనమునఁ, గాటయవేమన కొండవీడు పాలించుచుండఁగనే, శ్రీనాథునకుఁ దదాస్థానిఁ బ్రవేశమొద వినదని చెప్పఁదగును. శ్రీనాథునంతటి వాని శేముషీమహిమను గ్రహించుటచేతనే కాటయవేమని వైదుష్యము, కాళిదాసహృదయారామమున స్వైరవిహార మొనర్పఁగలిగినది. సమాశ్రిత శ్రీనాథుఁడగుటచేతనే వాఁ డక్షరవిఖ్యాతుఁ డయ్యెను; ధన్యుఁ డయ్యెను; అమృతజీవి యయ్యెను. పెదకోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యకాలమునాఁటికి శ్రీనాథున కాస్థానియందుస్థిరతతోఁ బ్రాధాన్యము నేర్పడెను. ప్రభువులును స్వయముగ విద్వాంసులగుటచేఁ బండితమండలి సమాదృతమగుచుండెను. పెదకోమటి వేమని దర్బారునందు వామనభట్టబాణుఁ డను మహాకవి యొకఁ డుండెను. ఈ మహాకవి కృతగ్రంథములు:—

- వేమభూపాల చరిత్రము (ఆఖ్యాయిక)
- రఘునాథాభ్యుదయము, నలాభ్యుదయము } (కావ్యములు)
- శబ్దరత్నాకరము, శబ్దచంద్రిక } (నిఘంటువులు)

పార్వతీ పరిణయము } (యూపకములు)
శృంగార భూషణము }
హంస సందేశము (కావ్యఖండిక)

ఈ వామనభట్టబాణునితో మఱికొందఱు విద్వాంసు లాసంస్థానమున నుండిరి. వీరిలో "కాదమ్బరీ" నాటక కర్త యొకఁ డగపడుచున్నాఁడు. పెదకోమటి వేమారెడ్డి మంత్రిగా నుండిన మామిడి సింగనామాత్యుఁడు శ్రీనాథునికిఁ గూర్మి మిత్రుఁడైనట్టు శృంగారనైషధ కృతి సమర్పణమే స్థిరపఱుచు చున్నది. సింగనామాత్యుని విద్యావైశద్యముం గూర్చి తత్కృతి స్వీకరణ సందర్భమునఁ బ్రసక్తమైనది.

విద్యాధికారి పదవి.

సీ. వినిపించినాఁడవు............

....

వాదించినాఁడవు బహుశాస్త్రవిదులతో *
విద్యాపరీక్షణ వేళలందు

....

—భీమఖండము.

శ్రీనాథుఁడు విద్యాధికారి పదస్థుఁడాయెను. తత్సర్వతో ముఖపాండిత్యము నానాముఖములఁ బ్రకాశించెను. ప్రభు

* పూ. పా. భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో

సంస్థానమునకు వచ్చు పండితుఁడొక్కఁడొక్క శాస్త్ర మున నారితేఱినవాఁడుగ నుండును. అట్టి పండితుల నందఱను బరీక్షించుట కెట్టి పాండిత్యము, ఎట్టి ప్రతిభావిశేషము వలయునో భావింపఁదగును.

ఆగతులైన పండితులను బరీక్షింపఁగలిగిన శ్రీనాథుని సర్వంకషమైన మనష్యముతోఁ బాటు పెదకోమటి వేమభూపాలుని "సర్వజ్ఞ చక్రవర్తిత్వము" అన్వర్థమై ప్రస్తుతిగన్నది పెద కోమటి వేమఁడు చేసిన పండిత సత్కారములకును ఇచ్చిన అగ్రహారాదికములకును అతని సహజ వితరణశీలము కారణ మయినను శ్రీనాథుని ఉదారభావము ప్రోత్సాహముకూడఁ దోడ్పడె ననవలయును. శ్రీనాథుని విద్యాధికారిపదవి పరహి తార్థమే కాని స్వార్థము కాదని స్పష్టము. పెదకోమటి వేమా రెడ్డిచేసియఁబడిన అగ్రహారాదిదాన శాసనములలోఁ బెక్కింట "విద్యాధికారిశ్రీనాథోవిరక్ష్యి వేమభూపతేః" అని కనఁబడును. మహాదాతయు జ్ఞాతయునగు పెదకోమటి వేమప్రభునిచే నొక్క యగ్రహారమేని శ్రీనాథుఁడు పరిగ్రహించి నట్లుగ పడదు. ప్రభుని హృదయము చూఱగొంటినని సంతుష్టియే కాని, ప్రభునిచేఁ బండితలోక సత్కృతమగు చున్నందులఁ కుల్లాసమే కాని చంచలమైన ధనమును సంపాదింప నాతఁడు తలపెట్టఁడు. కొండవీటి దండకవిలెలో పాలనపాలెము, పాలెము అను గ్రామములు రెండు, కోమటి వేమారెడ్డి,

శ్రీనాథునకిచ్చినట్లుకనఁబడినది. ఈగ్రామములు రెండును దొంతి యల్లాడరెడ్డి తనకుమార్తెకు మైలమ్మకు సంక్రాంతి పండువు బసదనముగా నిచ్చెనఁట ! అం దొకగ్రామమునకు ఆ కుమారికపేర మైలవరమని, రెండవదానికి సంక్రాంతి పాలెమని క్రొత్తపేర్లుంపఁ బడెనఁట ! ఈ వృత్తాంతము గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు తమ కవుల చరిత్రమున వ్రాసిరి. కాని విశ్వసనీయము గాదు. అల్లాడరెడ్డియు, కోమటివేమనయు గర్భశత్రువులని ప్రసిద్ధముకదా ? మఱి వేమాంబ (మైలమ్మ) కా యమతండ్రి అల్లాడరెడ్డి యిచ్చినయూళ్ళు కోమటివేమారెడ్డి కె ట్లధీనమయ్యెను? స్వాధీనమున నుండినఁగదా వానిని అతఁడు శ్రీనాథునకు గాని మఱియొకరికిఁగాని దానమిచ్చుట ?

శృంగారనైషధము.

ఇది నిండు జవ్వనమునందు సంతరింపఁబడినది.

రచనాకాలము :

కా. వేం. ల	౧౩౯౫	వయసు	౩౫
కం. వీ. లిం.	౧౩౯౫	,,	౩౦
బం. త.	౧౪౦౦	,, కుఁబూర్వము	౩౫-౪౦
వే. ప్ర.	౧౪౦౦-౧౫	,,	౩౫-౪౦

ఇది శ్రీహర్ష నైషధమున కాంధ్రీకరణము. పెదకోమటి వేమభూపాలుని యమాత్య వర్యుఁడగు మామిడి సింగన

మంత్రి* కీకృతి యంకితము. సోమసిద్ధాంతమునకుఁ దారచిం
చిన వ్యాఖ్యానమున సింగనామాత్యుఁడు తన్నుఁ గూర్చి ఇట్లు
తెలిపికొనెను.

శ్లో. అస్తి శ్రీ సుదర్భరద్వాజగోత్రే శ్రోత్రియ భూషణమ్.
సప్తాశ్రీ చిట్టయాఖ్యస్య పౌత్రో మామిడి మన్త్రిణః
తనూజః పెద్దనార్యస్య శ్రీనృసింహో మహాయశాః
పెదకోమటి వేమేన్ద్ర మన్త్రిణా తేన ధీమతా
జ్యోతిర్విద్యా నిధానాట సరస్వత్యారదృశ్యనా
సిఙ్గనామాత్య రత్నేన భువిలోక హితైషిణా
క్రియతే సోమసిద్ధాన్త వ్యాఖ్యా గూఢార్థదీపికా*

సింగనమంత్రి సాచివ్యాది వైదుష్య ప్రతిభా విశేష
ములం గూర్చి శ్రీనాథుఁడు కొనియాడిన భంగి నైషధమునఁ
గాననగును.

---

* ఈవ్యాఖ్య ఈతఁడు శా. శ ౧౩౪౦, క్రీ శ ౧౪౧౮ సం॥
ప్రాంతమున రచించినట్లు అందే చెప్పికొనెను.

ఈ మామిడి సింగనమంత్రి అనవేమారెడ్డికి మంత్రియని శ్రీ జయంతి
రామయ్యగారు (Epigraphia India VolX1 P315 Foot note)
తెలిపిరి. రాజమహేంద్రవరము నేలిన వేమారెడ్డికి మంత్రి ఈ మామిడి
సింగన అని కళాప్రపూర్ణ వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిఅవారు (శృంగార
నైషధము: అవతారిక- పుట ౧౧) నుడివిరి. ఈ సింగన కుమారగిరిరెడ్డి
మంత్రి అని శేతవరపు వేంకటశాస్త్రిగారు (ఆనంద ముద్రాక్షరశాల,
శృంగారనైషధము పీఠిక. పుట ౧౭) వ్రాసిరి.

సీ. తన.......................

గీ. పరఁగు శ్రీవేమ మండలేశ్వరుని మంత్రి
యహితదుర్మంత్రి వదన ముద్రావతార
శాసనుఁడు రాయవేశ్యాభుజంగ బిరుద
మంత్రి పెద్దన సింగనామాత్యవరుఁడు.

మ. పంచాంగస్థిర మంత్రరక్షణ కళాప్రౌఢుండు బాలామనః
పంచాస్త్రుండు. విరించివంశజలధిప్రాలేయభానుండు దో
శ్చంచచ్చాపకృపాణలబ్ధవిజయైశ్వర్యుండు దిక్కామినీ
కాంచీమౌక్తికకీర్తి పెద్దవిభుసింగం డొక్కనాఁ డిమ్ములన్.

వ. మృదుమధుర చిత్రవిస్తర కవితావిలాస వాగీశ్వరులగు కవీశ్వరులును, పతంజలి కణాద అక్షచరణ పక్షిలాది శాస్త్ర సిద్ధాంత కమలవన హంసులగు విద్వాంసులును, భరత మతంగ దత్తిల కోహలాంజనేయ ప్రణీత సంగీత విద్యారహస్య విజ్ఞాన వైజ్ఞానిక స్వాంతులగు కళావంతులును, శక్తిత్రయ చతురుపాయ షాడ్గుణ్యప్రయోగ యోగ్య విచారులగు రాయబారులును, నిఖిల పురాణేతిహాస సంహితాతాత్పర్య పర్యాలోచనాధురంధరధిషణా సముత్సాహంబగు పౌరాణిక సమూహంబును బరివేష్టింపం గొలువుండి సకల విద్యాపారీణుండు సరససాహిత్య గోష్ఠీవినోదప్రసంగంబున—

సింగనమంత్రి పరాక్రమ మిట్లభివర్ణింపఁబడెను.

సీ. గగనకల్లోలినీ ....

* వ్రా. పా: (పాంచాలుండు).

గీ. వెలయు నెవ్వాని యభిరామ విమలకీర్తి
యతఁడు త్రిభువన రాయ వేశ్యా భుజంగ
కదన గాండీవి జగనొబ్బ గండ బిరుద
శాశ్వతుం డొప్పు సింగన సచివవరుఁడు.

కోమటి వేమనృపాలునిచే సింగన వడసిన సత్కృతు
లిట్లు సంభావింపఁ బడెను.

మ. అరుదారన్ వివిధాగ్రహారములతో నాందోళికాచ్ఛత్రచా
మరకళ్యాణకళాచికాది బహుళసమ్మాననార్హ చిహ్నంబులా
దర మొప్పారఁగ వేమభూవరుని చేతం గాంచె సామ్రాజ్య సం
భరణప్రౌఢుఁడమాత్యసింగఁడునయప్రాగల్భ్యగర్వోన్నతిన్.

సింగనమంత్రి వంశానుక్రమణిక.

ఇంటిపేరు మామిడివారు, భారద్వాజగోత్రము, దాత
యు జేతయునగు పెదసూర్కన మంత్రి మూలపురుషుఁడు.
తూర్కనకొడుకునకు, విక్రమపురీ(నెల్లూరు)సింహాసనమధిష్ఠించి
పాలించిన చిట్టి పెద్దప్రభునకు ఈ మామిడన్న మంత్రి కొడుకు.
ఈతని భార్య అక్కాంబ. ఈ దంపతులకు నలువురు కొడు
కులు. ఇందు పెద్దవాఁడు వేమాధిప రాజ్యభారభరణ వ్యాపార
దక్షుఁడగు పెద్దన. రెండవవాఁడు అమాత్యశిఖామణి యగు
వీరభద్రుఁడు. మూఁడవ వాఁడు కార్యఖడ్గసముదీర్ణుఁ డగు

మారనప్రభుఁడు. నాలవవాఁడు సంగ్రామ గాండీవి, వేమభూపతి రాజ్యభార కలనావిఖ్యాత ధీశక్తి, అన్యరాజ నిటలాంతర్లిఖిత భాగ్యాక్షర స్తోమాపాకరణ ప్రవీణుఁడు నగు నాచనామాత్యుఁడు. వీరిలోఁ బెద్దవాఁడగు పెద్దన్నయు, వేమన్న, ప్రెగడన్న, సింగన్న అని కొడుకులు మువ్వురు. ఇందుఁ గడగొట్టువాఁడగు సింగనయే ప్రసక్తములోని నైషధకృతి భర్త. పై మువ్వురలో రెండవవాఁడు ప్రెగడన్న. ఈతఁడు సింగనకు చిన్నన్న. శ్రీనాథకృత పండితారాధ్య చరితాద్యనేక గ్రంథములు ఈ ప్రెగడన్న, కృతులందెనని సింగన చెప్పినట్లు శృంగార నైషధావతారికలోని ఈ క్రింది పద్య మెఱిఁగించుచున్నది.

క. జగము నుతింపఁగఁ జెప్పితి
ప్రెగడయ్యకు నాయనుంగు పెద్దనకుఁ గృతుల్
నిగమార్థ సారసంగ్రహ
మగు నా యారాధ్య చరిత మాదిగఁ బెక్కుల్.

నైషధము దనకుఁ గృతి ఇమ్మని సింగనమంత్రి శ్రీనాథునిఁ బ్రార్థించె నిట్లు—

వ. నాకు నొక్క ప్రబంధంబు పుణ్యశ్లోక పురాతన రాజర్షి చరితానుబంధ బంధురంబుగా రచియింపుము; అందు,

సీ. కవిరాజ రాజ శేఖర హారముకుటంబు
శ్రీహార కలశాబ్ధి శిశిరకరుఁడు

మామల్లదేవీ కుమారరత్నంబు చిం
తామణిమంత్రి చింతనపరుండు
కవికులాదృష్టాధ్వ గమనాధ్వనీనుండు
కాశ్మీర నృపకళా కమలహేళి
ఖండనగ్రంథ సద్గ్రంథకర్కశబుద్ధి
షట్తర్కమర్మజ్ఞ చక్రవర్తి
గీ. భట్టహర్షుండు ప్రౌఢ వాక్పాటవమున
నెద్ది రచియించె బుధలోకహితముపొంచె
నట్టి నైషధ సత్కావ్య మంధ్రభాష
ననఘ యొనరింపు నా పేర నంకితముగ.

శ్రీనాథుఁడు భట్టహర్షుని పాకముంగూర్చియు నిజనైష ధాంధ్రీకరణముంగూర్చియు నిట్లు తెలిపికొన్నాఁడు:

చ. పనివడి నారికేళ ఫల పాకమునం జవియైన భట్టహా
ర్షునికవితానుబంధములు సోమరిపోతులు గొందరయ్యలా
నని కొని చూడనేర; రదియట్లిది; లేజవరాలు చెక్కు గీ
టిన వసవల్చు బాలకుఁడు డెందమునం గలఁగంగనేర్చునే?

మఱియు విద్యాదౌషధము నాంధ్రీకరించుట యందుఁ దా నవలంబించిన పద్ధతిను శ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధ కావ్యోపసంహారమున నిట్లు వివరించినాఁడు. "మామల్లదేవి... నందనుఁడును.........నగు భట్టహర్షకవీశ్వరుండు కవికులా దృష్టాధ్వపాంధుండొనర్చిన నైషధ శృంగారకావ్యం బాంధ్ర

భాషా విశేషంబున నశేషమశీషి వ్యాకరణంగమంబుగా... శబ్దంబు ననుసరించియు, నభిప్రాయంబు గుర్తించియు, భావం బుపలక్షించియు, రసంబు పోషించియు, నలంకారంబు భూషించియు, నౌచిత్యంబాదరించియు, ననౌచిత్యంబు పరిహరించియు మాతృకానుసారంబునం జెప్పఁబడిన యీ నైషధ కావ్యంబు.........విలసిల్లు 'నాచంద్రార్కంబు ......" ఈ ప్రతిజ్ఞ ఈతఁడు నిర్వహించినాఁడు. ఈ నిర్వహణముం గూర్చి, సర్వంకషవ్యాఖ్యయందలి శృంగార నైషధవిమర్శలేశ మున విపులముగఁ జర్చింపఁబడినది.

హా ర వి లా స ము.

రచనా కాలము:—

కొ. వేం. ల.	౧౪౦౦	వయసు ౪౦
కం. వీ. లిం.	౧౪౦౦	౪౫
చి. వీ.	౧౪౦౦	౪౦
వే. ప్ర	౧౪౨౫	౪౦
బం. త.	౧౪౦౦	30-3౫

హారవిలాసము తొలుత ప్రకటించిన కీ. శే. శ్రీ. కొచ్చెర్లకోట వేంకట రామకృష్ణరావు బహదూరు (పోలవరము జమీందారు) గారు తత్పీఠికలో "క్రీ. శ. ౧౪౪౦

ప్రాంతమున రచించినట్లు స్పష్టపడుచున్న” దనిరి. ‘శ్రీనాథ చారిత్ర’ మను బహుమతి వ్యాసము వ్రాసిన శ్రీ కూనపులి లక్ష్మీనరసయ్యగారు తద్వ్యాసమున ౩౭ వ పుటలో “(హరవిలాస) మీతని యంతిమగ్రంథ” మని యూహించిరి. బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారు కళాప్రపూర్ణులు శృంగార నైషధ సర్వంకషవ్యాఖ్య-పుట ౧౦ లో హరవిలాసము చివర గ్రంథమని తలంచిరి. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు వారి ‘ఆంధ్రుల చరిత్రము’ 3 వ భాగము ౨౨౮ వ పుటలో పెదకోమటి భూపాలుఁడు మరణమునొందిన తరువాత తాను రాజమహేంద్రపురముఁ జేరక మునుపు ‘హరవిలాసము’ను రచించి.........అవచి తిప్పయసెట్టి కంకితము గావించె” ననిరి.

కొండవీ డేలినవారిలో నాలవతరము ప్రభువగు కుమారగిరినృపాలుఁ డేటేటఁ జేయు వసంతోత్సవమునకు వలయు సుగంధి ద్రవ్యాది సమస్త వస్తుసముదాయము సమకూర్చి, వినియోగించుచుండిన అవచి తిప్పయసెట్టికి ఈ హరవిలాసమంకితము.

తిప్పయసెట్టి వంశానుక్రమణిక.

ఇతఁడు సింహవిక్రమ పట్టన వైశ్య శ్రేష్ఠుఁడయిన పావానిసెట్టి కొడుకు. శ్రీశైలమునకు సోపానములు గట్టిం

చిన ప్రోలయ వేమారెడ్డికి విహితుఁడు. రామనాథయోగికి శిష్యుఁడు. ఈ యవచిసెట్టి, నిజధర్మపత్ని యగు మాచాంబ యందుఁ ద్రిపురారి, తిరుమలనాథుఁడు, చామసెట్టి అని కొడుకుల మువ్వురఁగాంచెను. వీరిలోఁ బెద్దవాఁడగు త్రిపురాంతకుఁడే ఈతిప్పయసెట్టి. ఈతఁడే హరవిలాస కృతిపతి. ఈ తిప్పయసెట్టియు నతని పెద్దతమ్ముఁడు తిరుమలనాథసెట్టియు కుమారగిరి నృపాలుని వసంతోత్సవములు నేర్పుతో నిర్వహించుచుండిరి. ఈయన్నదమ్ములు మువ్వురు ద్వీపాంతరములతోనోడవర్తకము చేయుచుండెడివారు-కోటీశ్వరులు. తిప్పయసెట్టి చినతమ్ముఁడు చామసెట్టి, పచ్చకర్పూరపుఁ జెట్లు పంజాబునుండి, బంగారు మొలకలు జలనోగినుండి, మదపుటేనుఁగులు సింహళము నుండి, అశ్వములు హురుమంజినుండి, జవ్వాజి గోవానుండి, ఆణిముత్తెములు ఆపనుండి, కస్తూరి బోట (బూటాన్) నుండి, అంబరములు చీనినుండి దిగుమతి చేయుచుండెను. తిప్పయకు (త్రిపురారికి) అన్నమదేవి సహధర్మిణి, ఈ దంపతులకు మాచన, విశ్వనాథుఁడు, చినమల్లు అని మువ్వురు కొడుకులు. తిప్పయసెట్టి చిఱుతొండనంబి వంశ్యుఁడు. ఈతఁడు శ్రీనాథునికి బాలసఖుఁడు. ఈ యవచితిప్పయ శ్రీనాథునిఁ గూర్చి ప్రశంసించుచుఁ దనకు శైవప్రబంధ మొకఁ డంకితము సేయుమని ప్రార్థించి నట్టున్న పద్యములివి:

సీ. కమలనాభునిపౌత్త్రుఁ గవితామహీరాజ్య
భద్రాసనారూఢుఁ బట్ట భద్రుఁ

బాత్రు నాపస్తంబ సూత్రు, భారద్వాజ
గోత్రు, సజ్జనమిత్తుఁ గులపవిత్రు,
భీమాంబికా మారయామాత్య నందను,
నఖిలపురాణ విద్యాపరిచీను,
నధ్వర్యు వేదశాఖా నిధి నిష్ణాతు,
నంధ్ర భాషానైషధాబ్జభవుని.

గీ. నుభయ భాషాకవిత్వ పరిణత కుశలు
బాలసఖు గారవించి తాత్పర్య మొప్ప
నవచి దేవయ త్రిపురారి యతిరాజు
హితమితోక్తులు వెలయ నన్నిట్టు లనిమె.

క. కంటిని విశుద్ధ సంగతి
వింటిఁ బురాణములు పెక్కు; విశ్వము వొగడన్
మంటి బహు వత్సరమ్ములు;
గొంటి యశోధనము సుకవికోటి నుతింపన్.

గీ. ఆగమ జ్ఞాన నిధివి తత్త్వార్థ ఖనివి
బహు పురాణజ్ఞుఁడవు శుభ భవ్యమతివి
బాల సఖుఁడవు శైవ ప్రబంధ మొకటి
యవధరింపుము నాపేర నంకితముగ.

హరవిలాస కథావివరము.

ఇది ౭ ఆశ్వాసములు గల ప్రబంధము, స్వతంత్రముగా రచింపఁబడినది. సంస్కృతమున హరవిలాస మొకటి కలదు. దీనికి దానితో సంబంధము లేదు. శ్రీనాథకృతమగు నీ హర విలాసమున 'సిరియాల చరిత్రము,' 'పార్వతీ పరిణయము' 'దారుకావన విహారము' 'హాలాహల భక్షణము' 'కిరాతార్జునీయము' అని శివకథలు గలవు.

భీ మ ఖం డ ము.

దీని రచనకాలము:—

కో. వేం. ల.	౧౪౨౦	వయసు ౬౦
కం. వీ. లిం.	౧౪౩౦	౭౫
వే. ప్ర.	౧౪౩౦-౪౫	౪౫-౫౫

ఇది కొండవీడు వీడి రాజమహేంద్రవర రాజాశ్రయ మందిన తరువాత వ్రాసినది. స్కాందపురాణాంతర్గత భాగమున కాంధ్రీకరణము. పాకనాటి నియోగియు, అల్లాడ వేమ వీరభద్రారెడ్లకడ మంత్రియు, అన్నిఁటికన్న శ్రీనాథునకు బాంధవుఁడు నైన బెండపూడి అన్నామాత్యుఁడు ఈభీమఖండ

కృతినాథుఁడు. దీనికి భీమేశ్వర పురాణమనియు వ్యవహారము. అన్నమంత్రి శ్రీనాథు నిట్లు ప్రార్థించెను—

సీ. వినిపించినాఁడవు వేమభూపాలున
కఖిలపురాణ విద్యాగమములు
కల్పించినాఁడవు గాఢపాకంబైన
హర్షనైషధకావ్య మంధ్రభాష
భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో
విద్యాపరీక్షణ వేళలందు
వెదచల్లినాఁడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందు

గీ. పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు
కమలనాభుని మనుమఁడ వమలమతివి
నాకుఁ గృపసేయు మొకప్రబంధమ్ము నీతి *
కలిత గుణగణ్య, శ్రీనాథ కవివరేణ్య.

అన్నామాత్యుఁడు ఈకృతి నందునప్పటికి అల్లాడ వేమారెడ్డి తన తమ్ముఁడగు వీరభద్రారెడ్డికి ప్రభుత్వ మప్పగించి తాను నిజపరాక్రమమున సప్తమాడెములు మొదలగు మన్యదేశముల జయించి, సింహాచలమువఱకు స్వాధీనపఱుచుకొని కాపాడుచుండెను.

---

* పూ. పా. 'నీవు'

అన్నమంత్రియొక్క ప్రశస్తి భీమఖండమున శ్రీనాథుఁడిట్లుగ్గడించెను. అన్నమంత్రి బహుభాషాభిజ్ఞుఁడు; చతుర వాగ్మి అనుటకు—

మ. అరబీభాష తురుష్కభాష గజకర్ణాటాంధ్ర గాంధారఘూ
ర్జర భాషల్ మళయాళ భాష శకభాషాసింధు సౌవీర బ
ర్బర భాషల్ కరహాటభాష మఱియున్ భాషావిశేషంబుల
చ్చెరువై వచ్చు నరేటియన్ననికి గోష్ఠీ సంప్రయోగంబులన్.

అతని వదాన్యతను గుఱించి—

సీ. రాజమహేంద్ర దుర్గమునఁ గావించె శ్రీ
వీరభద్రునకుఁ బ్రాకారరేఖ;
నిలిపె మార్కండేయ నీలకంఠుని ప్రోలు
రామేశుఁ దనతల్లి నామకముగ;
సంగమేశ్వరదివ్య శంభులింగమునకుఁ
గల్పించెఁ గళ్యాణ గర్భగృహము;
దక్షవాటికయందుఁ దరుణేందు మౌళికి
మొగలివాకిట ధామమును రచించె

గీ. ప్రాగ్దిశావప్ర గోపుర ప్రాంగణమున
సప్తముని సింధు సోపాన సరణి కెలన
దీర్చె భవనంబు* భీమయ దేవునగర
మంత్రి దేవయ యన్నయామాత్యవరుఁడు.

---

* క్రీ. ౧౪౨౫ లో ద్రాక్షారామమున స్థాపింపఁబడిన ఈశాసన మాధారము:—

శ్లో. ఆస్తి ప్రశస్తమతి రల్లయ వేమ భూపో
రాజ్యోన్నతో జగతి రాజమహేన్ద్రి పుర్యామ్
మన్త్రిహితో౽న్యమతి నిర్జిత దేవమన్త్రి
దివ్యశ్రియా జయతి దేవతు యన్నమన్త్రీ.

శ్లో. శాకేపుష్కర బాణవిశ్వగణితే సంవత్సరే కీలకే
కార్తిక్యామ్ శనివాసరే సుకృతకీ శ్రీయన్నమన్త్రీశ్వరః
దాక్షారామజ భీమలిఙ్గ పురతః శ్రీసప్త గోదాతటే
ప్రాచీగోపుర మణ్డపమ్ సమకరో ద్రమ్యమ్‌శిలానిర్మితమ్.

శ్లో. ద్వాదశ సంఖ్యాస్తమ్భే
సదాబహిర్ద్వారమండపే విహరన్
రక్షతు భీమే శోయమ్
శ్రీదేవయ యన్న సచివమాకల్పమ్.

అన్నమంత్రి సాచివ్యము.

ఉ. అన్నయమంత్రి శేఖరుఁ డహమ్మదుసాసురధాణభూమి భృ
త్సన్నిధికిన్ మదిన్ సముచితంబుగ వేమమహీసురేంద్ర రా
జ్యోన్నతిసంతతాభ్యుదయ మొందఁగఁ బొరసి బాసప్రాసినన్
గన్నుల పండువై యలరు గాకిత మందలి వర్ణపద్ధతుల్.

మఱియు నిట్లు స్తుతించెను.—

సీ. ఏమంత్రి కులదైవ మిందు శేఖరుఁడు ద
క్షారామ భీమేశుఁ డఖిలకర్త
ఏమంత్రి యేలిక యిక్ష్వాకు మాంధాతృ
రామసన్నిభుఁడైన వేమనృపతి

ఏమంత్రి సితకీర్తి యేదువారాసుల
కడకొండ యావలి చీఁకటికి గొంగ
ఏమంత్రి సౌభాగ్య మిగురు గైదువు జోదు
లాలిత్య లీలకు మేలు బంతి.

గీ. అతఁడు కర్ణాట లాట బోటాంగ వంగ
కురు కుకురు కుంతలావంతి ఘూర్జరా
నృప సభాస్థాన బుధవర్ణనీయ సుగుణ
మండనుఁడు బెండపూ డన్నమంత్రివరుఁడు.

అన్నామాత్యుని వంశమున పూర్వులు కాకతీయ రాజులకడ నుద్యోగులుగ నుండిరనియు, వీరి నివాసము పారంపర్యముగా గోదావరీ తీరమేయనియు, దెలియుచున్నది. ఇంతకన్న నీతని గుఱించి యెక్కుడుగ నెఱుంగుట కాకరములు గానఁబడవు.

మత్సరగ్రస్తులగు పండితమ్మన్యులను, భీమఖండమున, శ్రీనాథుఁ డిట్లు నిరసించెను.—

గీ. బోధ మల్పంబు గర్వమభ్యున్నతంబు
శాంతి నిప్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము
కూప మండూకములు బోలెఁ గొంచెమెఱిఁగి
పండితమ్మన్యులైన వైతండికులకు.

---

* క్రీ. ౧౪౨౨ - ౧౪౩౫ ప్రాంతమున రాజ్యమేలిన తురుష్క చక్రవర్తికి అహమ్మదు షాహాకు ఫిరోజిషాహా అన్న.

గీ. నికటముననుండి శ్రుతిపుట నిష్ఠురముగ
సడరి కాకులు బిట్టుపిద్దఱచినప్పు
డుడిగి గాయంచ యూరక యుంటలెస్స
సైఁప రాకున్న నెందేనిఁ జనుటయొప్పు.

ఇంకను "శ్రుతిశాస్త్రస్మృతులభ్యసించుకొని", "హంసీ యూనకు" మొదలగు బద్యము లనేకములు గలవు. ఇట్లు మృదువుగా నుందలించెను. ఇఁకఁ దన పూర్వగ్రంధముల నీతఁడు భీమఖండమునఁ జేర్కొన్నాఁడు; చూడుఁడు:—

గీ. నవమరుత్త చరిత్రంబు, నైషధంబు,
సప్తశతి, పండితారాధ్య చరిత మనఁగఁ
గావ్యములు పెక్కు చెప్పియుఁ గాంక్ష చనక
వెండియును గావ్యమొకటి కావింపఁ దలఁచి.

తన కవిత్వమును గూర్చి యిట్లు పలికెను.—

గీ. ప్రౌఢిపరికింప సంస్కృతభాష యండ్రు
పలుకు నుడికారమునఁ దెల్గుబాస యండ్రు
ఎవ్వరేమన్న నండ్రు నాకేమి కొఱఁత
నాకవిత్వము నిజము కర్ణాట భాష.

ఈ కడపటి పాదమును బురస్కరించుకొని శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటకుఁడనియు, తన కవిత్వము కర్ణాటభాషయని తానే చెప్పికొన్నాఁడనియు వ్రాసిరి కొందఱు. కాని యూ యూహాలు సాధువులుగఁ దోఁపవు. "నా కవిత్వము నిజము

కర్ణాటభాష" యనఁగాఁ దనది రాజధాని కంతకుఁ జెల్లు-
నది—రాజభాష— యను నర్థమున గర్వోక్తిగఁ జెప్పికొనె
నని నేనందును. ఈ పదమునఁ గర్ణాటమనుటకుఁ గన్నడమని
యర్థముకాదు. దేశీయము (Native) అని గ్రహింపఁదగును.
ఉత్తమ దేశీయభాషయనియే చెప్పఁదగును. మఱియుఁ దన
కవితాప్రౌఢి సంస్కృతభాషను, పలుకునుడికారము తెనుఁగు
భాసను, కవిత్వవృత్తిశ్రీ కర్ణాటభాషను బోలియుండునని
చెప్పికొనెననిన ననుచితము.

తెలుఁగురాయని ప్రాపు.

భీమఖండము రచించినతరువాత, మేదినీమీసర గండ
కటారిసాళువ సంబురాయని కొడుకగు తెలుంగురాయని
ప్రాపు శ్రీనాథునకుఁ గలిగినది. ఈ తెలుంగురాయఁడు రాచరిక
మెక్కడ నెఱపెనో తెలియరాదు. కాని విద్యానగరాధీశ్వ
రుని కడదండనాయకుఁడుగా నున్నట్లు గోచరించుచున్నది.
తెలుఁగురాయని దర్శించి ఆతనిని శ్రీనాథుఁ డాశీర్వదించుచుఁ
గస్తూరికాభిక్షా దానముఁ గోరినట్లు ఈ క్రింది చాటువులు
రెండు చాటుచున్నవి:

ఆశీర్వచనము.

శా. ఘాటీఘోట ఘురట్ట ఘట్టన మిళద్ద్రాఘిష కళ్యాణ ఘం
టా టంకార విలుంఠ లుంఠితమహోన్మత్తాహితక్ష్మాభృ

తోట్కటీరాంకిత కుంభినీధవ సము తూర్కటూటవీఝాట, క
ర్ణాటాంధ్రాధిప, సాంప (సంబు) రాయని తెలుంగా నీకు
[దీర్ఘాయువ్వా.

కస్తూరికాభిక్ష:—

శా. అక్షయ్యంబగుసాంపరాయని తెలుంగాధీశ, కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయరా సుకవి రాడ్బృందారక స్వామికిన్
దాక్షారామ చళుక్య భీమవర గంధ ర్వాప్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయ కుంభి కుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

ఈ తెలుంగాధీశుఁడు కస్తూరిదానము చేయుటలోఁ
బ్రసిద్ధుఁడుగనున్నాడు. వేములవాడ భీమకవి కూడ నీ
తెలుఁగురాయని దర్శించి కస్తూరికాభిక్ష నడిగినాఁడఁట!
చూడుఁడు:

మ. ఘనుఁడన్ వేములవాడ వంశజుఁడ దాక్షారామ భీమేశనం
దనుఁడన్, దివ్యవిషా(త రా)మృతప్రకటనానా కావ్యధుర్యుండభీ
మన నాపేరు, వినంగఁ జెప్పితిఁ దెలుంగాధీశ, కస్తూరికా
ఘనసారాది సుగంధివస్తుతతి వేగం దెచ్చి లాలింపరా.

ఇదిఇట్లుండ. శ్రీనాథుఁడు తన యవసానకాలమున
"రంభఁగూడెఁ దెలుంగురాయ రావుత్తుండు కస్తూరి కే రాజుఁ
బ్రస్తుతింతు" నని వాపోయిన దీ తెలుంగురాయని గూర్చియే.

విస్సనమంత్రి స్నేహము.

శ్రీనాథునకుఁ దనతోఁ గూటు పైడికంచమున భోజనము పెట్టిన దీ విస్సనమంత్రియేయని చరమదశయందు శ్రీనాథుఁడు "స్వర్గస్థుఁడయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమపాత్రాన్న మెవ్వని పంక్తిఁగలదు?" అని దుఃఖించి యుండుటచే స్పష్టము. ఈ విస్సనమంత్రియొక్క గోత్రసూత్రములు గాని, సంబంధ బాంధవ్యములు గాని, ఉద్యోగముగాని మన కెఱుక పడవు.

ద శ ము ౫.

కర్ణాట దేశాటనము - కనకాభిషేకము.

శ్రీనాథుఁడు క్రీ ౧౪౩౫ సం. ప్రాంతమునఁ గర్ణాట దేశాటనము జేసెను. కర్ణాట దేశమందలి పెక్కు స్థలములను దిలకించినాఁడు. ఆప్రాంతమునఁ గొంత పరిచితిని గడించి నాఁడు. శ్రీనాథుని పాండిత్యము, నానాముఖముల వ్యాపించెను. అప్పుడు విద్యానగరము రాజధానిగాఁ గర్ణాట దేశము నేలుచుండిన ప్రౌఢ దేవరాయని దర్శనమునకై శ్రీనాథకవి కొంతకాలము నిరీక్షింపవలసివచ్చెను. ఈప్రౌఢ దేవరాయనికి ఇమ్మడి దేవరాయలని, ప్రతాప దేవరాయలనియు నామాంతరములు. ఈరాయల యాస్థానియందుఁగల గౌడడిండిమభట్టు

ముమ్మకవి మొదలగు విద్వాంసులను, మర్యాద ననుసరించి దర్శించెను. శ్రీనాథుని వైదుష్యమును గుర్తించి గౌడడిండిమ భట్టునకుఁ గన్నుగుట్టెను.

డిండిమ భట్టారకులు పలువురున్నారు. వారిలో వేదాంత దేశికులకుఁ బ్రత్యర్థియైన డిండిముఁడు ప్రథముఁడు. ఈతఁడు శ్రీకంఠాగమ శిఖమండన మణియై 'విజయడిండిమ ము'నుఁ దాలుతి గడించినవాఁడు. 'యోగానంద ప్రహసన' కర్తయగు రెండవ డిండిమభట్టారకునకు ఆతఁడు మాతామహుఁడు. ఈ యోగానంద ప్రహసనకర్త ప్రౌఢదేవరాయల కాలమువాఁడు. ఈతఁడే మన శ్రీనాథునకుఁ బ్రత్యర్థియని తెలియుచున్నది. ఈ డిండిములకు 'డిండిమ' మను కంచు నగారా ముందు మ్రోయుచుండును. వారి వైభవముం గూర్చిన చాటువున నిట్లున్నది:

శ్లో. అగ్రేడిండిమతాండవం, తతఇతో వంది ప్రజోద్ఘోషణమ్
ద్విత్రాశ్చిత్ర పటాంకియన్తి బిరుదప్రోతాని పద్యానినః
ఆస్తాం తావదిదం మహేశముకుటీ కోటీరకల్లోలినీ
కల్లోలప్రతిమల్లసూక్తి విభవైర్ద్వేప్యాన్విదేప్యామహే

ఉ. ముంగలజైత్ర డిండిమపుమ్రోఁతలు; వందిజనస్తవార్భటుల్
చెంగట; రెండుమూఁడు తనచిత్తరువుల్; బిరుదాంకితంబు; లిం
కంగల; వింతకంటె శితికంఠ శిరస్సరిదూర్మిభంగి వా
గ్భంగులెసంగు మాకుఁ బ్రతిపక్షబుధానుమునోడఁగొట్టఁగన్.

—వే. ప్ర. శాస్త్రి

అంతట ముమ్మడికవి శ్రీనాథునెడఁ బక్షపాతియయ్యెను. ఆ పక్షపాతము ఆ యాదరముం బురస్కరించుకొని ముమ్మడి కవితో శ్రీనాథుఁడు పద్యరూపమున నిట్లు నుడివెను.—

సీ. పంపావిరూపాక్ష బహుజటాజూటికా
రగ్వధప్రసవ సౌరభ్యములకు,
తుంగభద్రా సముత్తుంగవీచీఘటా
గంభీర ఘుమఘుమారంభములకు,
కళసాపురప్రాంత కదళీవనాంతర
ద్రాక్షాలతాఫల స్తబకములకు,
కర్ణాటకామినీ కర్ణహాటకరత్న
తాటంకయుగధాళ ధళ్యములకు.

గీ. నిర్నిబంధనిబంధమై నెసయు కవిత
తెలుఁగునను సంస్కృతమ్మునఁ బలుకనేర్తుఁ
బ్రౌఢదేవేంద్రరాయ భూపాలవరుని
సమ్ముఖమ్మున దయఁజూడు ముమ్మడిసుకవి.

మీ దేయూరని ముమ్మడికవి యడిగినట్లును "పరరాజ గురుదుర్గపరవైభవశ్రీలు" అను పూర్వోక్త సీసపద్యము ఖమునఁ గొండవీడని శ్రీనాథుఁడు ఉత్తర మిచ్చినట్లును చెప్పెడి వాదము సరిగాదని ముందే తెలుపఁబడెనుగాదా! మఱియు, కొండవీటిరెడ్డి రాజులకడ విద్యాధికారి పదవి యందున్న మీ కేమేని బిరుదములు గలవా యని ముమ్మడికవి ప్రశ్నింపఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన పద్యమిదియఁట!

చ. తరువున గాండివంబిడఁడె ధర్మజుసూనుఁ గిరీటి, యేను వా
క్సరసిజనేత్ర యాసతి విచారముచొప్పున గర్వహీనతన్
మరలి తెలుంగుభూమి కసమానగతిన్ గొనిపోవువాఁడనై
బిరుదులు నాకివాగు కడఁ బెట్టితి సత్కవి సార్వభౌముఁడన్.

ఇందలి "సత్కవి సార్వభౌమ" ప్రయోగముతో డిండి మునకు స్పర్థ మఱింత మిక్కుటమయ్యెను. ఆతఁడు ఆస్థానియందుఁ గల తన యధికారమునకును, ప్రభునకుఁ దనయెడఁ గల యనురాభిమానములకును గర్వితుఁడై తన పలుకుబడినిఁ జెల్లించెఁగాఁబోలు శ్రీనాథునకుఁ బ్రభుదర్శనభాగ్యము లభింపదయ్యెను! విళంబము కాఁజొచ్చెను. ఈసందర్భమునఁ దన పాండిత్యాదికముఁ గూర్చి కర్ణాటాధీశ్వరుని సముఖమున నసాధు ప్రసంగము జరిగినట్లు శ్రీనాథుఁడు వినెను. అంత నీక్రింది పద్యము ప్రౌఢదేవరాయలకుఁ బంపెను:

సీ. డంబుసూపి ధరాతలంబుపైఁ దిరుగాడు
కవిమీఁదఁగాని నాకవచ*మేయు
దుష్ప్రయోగంబుల దొరకొని చెప్పెడు
కవిశిరస్సునఁ గాని కాలుసాఁప;
సంగీతసాహిత్య సరస విద్యలనేర్చు
కవుల(బొమ్మలు)కుండెలుగాను (కాల్చి)కలఁచివిడువ
చదివి చెప్పఁగ (నేర్చి) సభయందు విలసిల్లు
కవినోరు గాని వ్రక్కలుగఁ దన్ను;

* తిప్పట.

గీ. దంటకవులకు బలువైన యింటిమగఁడ;
గవుల వాదంబు విన వేడ్క గల్గెనేని
నన్నుఁ బిలిపింపు మాస్థాన సన్నిధికిని
లక్షణోపేంద్ర, ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర.

ఇది యథార్థ్యమేయగును. కాని శ్రీనాథునంతటి పండిత కవిసార్వభౌములకిది తెలిసదియు. పై పద్యముఁజూచి ప్రౌఢదేవరాయలు సభఁ జేయించెను. ఈ సభయందు డిండిమ భట్టారకునకును, శ్రీనాథభట్టారకునకును వివాదము పెరిగెను. శాస్త్రచర్చకు దొరకొనిరి. పూర్వపక్షసిద్ధాంతములకుభయులు తారసిల్లిరి. వారొకరి కొకరు తీసిపోవువారుకారు. కొండలు కొండలు ఢీకొనినవి. సింహములు తలపడినవి. ఇఁక దగవుతీర్చు వారేరి? ఆ సభయందుఁ బండిత ప్రకాండులు లేరనికాదు. డిండిముని నెదుర్కొన సాహసించువారు లేరైరి. తుదకీ వివాదమునందు డిండిమభట్టారకునికోటి తలవాల్చెను. ఆపట్టున రాయలు, బాలను, యువతిని, ప్రౌఢను, లోలను గూర్చి వారి స్వరూపస్వభావములను వ్యక్తీకరించుచుఁ బద్యములుచెప్పగోరెను. తత్క్షణము శ్రీనాథుఁడు రచింపగలిగెనట!

అందు బాలను గూర్చిన పద్యము:—

సీ. కమనీయ కరపల్లవము మేన గదియంగ
నొయ్యనఁ జాఁచిన నులికిపడును;
ఆలింగనమునకు నక్కునఁ జేర్చినఁ
జేదోయియురముపైఁ జేర్చికొనును;

చుంబనంబున నోష్ఠబింబంబు గమకింప
వగన మొయ్య నొకింత వాంఛఁ గొనును;
గిలిగింత సేఁతకుఁ గినుకయు సిగ్గును
ముడివడఁ గన్నులు మోడ్చికొనును;

గీ. అట్టి బాలరతిక్రీడ ననువు పఱుప
నేర్పు గల్గునె యొరులకు నీకకాక
రాజపరమేశ రాజాధిరాజవిభవ
లక్ష్మణోపేంద్ర ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర.

డిండిము శ్రీనాథుల వివాదమునకుఁ జంద్రభూషణక్రియా
శక్తిరాయలను నతఁడు మధ్యవర్తిగా నుండినట్లు "చంద్ర
భూషణక్రియాశక్తిరాయల యొద్దఁ గాముకొల్చి సార్వభౌమ
బిరుద" మను చాటువలనఁ దెలియుచున్నది. క్రియాశక్తిస్వామి
శిష్యుఁడైన చంద్రభూషణాచార్యుఁడుఁ గర్ణాటాధీశ్వరునకు
బుక్కరాయలకు గురుఁడని కొండూరు శాసనమునఁ గనఁబడు
చున్నది. ఈ చంద్రభూషణక్రియాచార్యుఁడు కర్ణాట ప్రభు
వరుల గురుపరంపరలోనివాఁడు. తత్పరంపరలోని వీరందఱు
క్రియాశక్తి పదలాంఛనులు.

డిండిముని కవిసార్వభౌమ బిరుదము శ్రీనాథుని వశ
మాయెను. అంతట ఉద్భటవివాదప్రౌఢి గాఁడ డిండిమభట్టు
కంచుఢక్క పగులఁగొట్టింపఁ బడెను. అవఁగా శ్రీనాథునిచేఁ
బ్రాప్తించిన పరాభవమువలన డిండిమభట్టారకుఁడు తన డిండి-

మమును ప్రయోగింప లజ్జించి మూలవైచునట్లు చేసెనని యర్థము. శ్రీనాథుఁడు కవిసార్వభౌమ పీఠ మధిష్ఠించెను. డిండిముని కంచుఢక్కను బగులఁగొట్టించెను; ముత్యాల శాలలో దీనారటంకములతోఁ దీర్థమాడెను. ఈ బహూకృతి జరుగనుండినప్పుడు ప్రౌఢదేవరాయల నుద్దేశించి శ్రీనాథకవి సార్వభౌముఁ డిట్లు చెప్పెను:

చ. జననాథోత్తమ, దేవరాయనృపతీ, చక్రేశ, శ్రీవత్సలాం
ఛనసంకాశ మహాప్రభావ, హరిరత్నాకరా, నాబోటికిన్
గున్నృపస్తోత్రసముద్భవంబయిన వాగ్దోషంబు శాంతంబుగాఁ
గనక స్నానముచేసి కాక పొగడంగా శక్యమే దేవరన్.

కనకాభిషేక సత్కారక్రమము రాజ్యలక్ష్మీపీఠికా తంత్రమున నిట్లు తెలుపఁబడినది. సభాముఖమున నఖండ పాండిత్యము జూపిన విద్వాంసునకుఁ బ్రభువు స్వర్ణాభిషేక ముతో సత్కరింపవలయును. అనఁగా దీనారములు, టంక ములు మొదలగు బంగారునాణెములతో సభాగారమున నున్నత పీఠమున విద్వాంసునిఁ గూర్చుండఁజేసి, యభిషేకము చేయవలయును. ఇట్టి కనకాభిషేక సత్కృతులు పూర్వము విద్వాంసు లనేకులు బడసినారు. కొలచెలము పెద్దిభట్టు సర్వజ్ఞ సింగభూపాలునిచేతను, పెద్దిభట్టుతాత "ప్రతాపరుద్రీయ" కర్త (విద్యానాథుఁడు కానోపు! విద్యానాథుఁడనుట బిరుదమగును.) కాకతిప్రతాపరుద్ర దేవునిచేతను కనకాభిషేకసత్కారముల

నందిరని యొఱుకపడుచున్నది. కర్ణాటాధీశుఁడు వేఱు, దక్షిణాధీశుఁడు వేఱు అని యొక వాదము కలదు. కాని యీరెండు నొకనియందే వర్తించుచునని చెప్పవలయును. కనకాభిషేక సత్కారానంతరము దేవరాయని శ్రీనాథుఁ డిట్లగ్గించెను.

శా. జోటీ,భారతి,యార్భటిన్ మెఱయుమీ చోద్యంబుగా నేనుక
ర్ణాటాధీశ్వరు దేవరాయనృపతిన్ నాసీర ధాటీ చమూ
కోటీఘోటక ధట్టికా ఖురపుటీ కుట్టాకసంఘట్టన
స్ఫోటీ ధూత ధరారజశ్ఛురితాం భోటిన్ బ్రసంసించెదన్.

కర్ణాటాధీశుని కొలువున శ్రీనాథుఁ డందిన యనన్య సామాన్యమగు నీసత్కారమును జూచి, "కవిసార్వభౌముఁడై కర్ణాటవిభుచేతఁ గనకరత్నాభిషేకముగఁ గనిన" అని దగ్గుబల్లి దుగ్గనమంత్రి (శ్రీనాథుని బావమఱఁది)యు,

శా. సూనాస్త్రప్రమదా మదస్ఫురిత వక్షోజాత కాఠిన్యమున్
బూనంజాలు వచోవిలాసమున నింపుల్ మీఱఁగర్ణాటక
క్ష్మానాథేంద్రుసభన్ గవిత్వవిజయోత్సాహంబు కైకొన్నమా
శ్రీనాథుం గవిసార్వభౌముఁ గొలుతున్ సేవాంజలుల్ గీల్కొనన్.

అని అచ్యుతరాయల యాస్థానకవియు, "అచ్యుతరాయాభ్యుదయ"కర్తయు శ్రీనాథునిచేఁ బరాభూతుఁడయిన డిండిమభట్టారకుని మునిమనుమఁడు నగు రాధామాధవ కవియుఁ గీర్తించిరి.

దళము ౬.

సర్వజ్ఞుని సందర్శనము.

వెలిగోడు (రేచర్ల) వంశ్యులలో సింగభూపాలు రిర్వు రగపడుచున్నారు. మొదటి సింగమనేడు, "రసార్ణవ సుధాకరము", "చమత్కార చంద్రిక", "అమరవ్యాఖ్య" అను గ్రంథములు మూఁడు రచించినాఁడు. ఈతనికి సర్వజ్ఞ బిరుదము లేదు. కుమారసింగభూపతి యని యీతనికి నామాంతరము. ఈతని పెద్దకొడుకునకు కుమారాన్నపోతానేనికి సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు కొడుకు. పోతనకవికృతమగు భోగినీదండకముఁ గృతిఁగొన్నదియు, శ్రీనాథుని దర్శన భాగ్యముఁ గన్నదియు ఈ సర్వజ్ఞభూపతియే. సర్వజ్ఞబిరుద మీసింగ నృపాలునకే యొప్పియున్నది. పోతన రచించిన భోగినీదండకమున—

"కుమారాన్నపోతావనీనాథ సూనున్, సర్వజ్ఞసింగక్షమానాథు, రాయచౌహత్తమల్లున్, మహారాజ వేశ్యాభుజంగున్, సర్వజ్ఞ సింగక్షమాపాలు, పోచమాంబాలసద్గర్భసంజాతు, రావుసింగక్షమానాథ పౌత్త్రున్, సర్వజ్ఞ సింగోర్వరాధ్యక్షు" అని ఈసర్వజ్ఞ సింగభూపతి పొగడందెను.

నైజామ్ రాజ్యమందలి రాచకొండ రాజధానిగా నేలుచుండిన యీసింగభూపాలుని శ్రీనాథుఁడు దర్శింపఁబోయెను;

ప్రభుసభామందిరముం బ్రవేశించి, తన ప్రసక్తికిం గారణభూత మగు శారదా దేవి నిట్లు ధ్యానించెను:

సీ. దీనార టంకాలఁ దీర్థమాడించితి
        దక్షిణాధీశు ముత్యాల సాల;
    పగులఁగొట్టించి తుమ్మెట విద్యాద ప్రౌఢి
        గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క;
    చంద్ర భూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
        బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు
    పలుకుం దోడై తాంధ్ర భాషామహాకావ్య
        నైషధగ్రంధ సందర్భమునకు;
గీ. ఎటుల మెప్పించెదో నిన్ను నింకమీఁద
    రావుసింగ మహీపాలు ధీవిశాలు
    నిందుకొలువున నెలకొని యుండినీవు
    సరస సద్గుణ నికురంబ శారదాంబ.

తరువాత విద్వత్సభ జరిగెను. అందు శ్రీనాథుని వైదుష్యము ప్రకటమయ్యెను. సభలో శ్రీనాథునకు "కుక్కవా! నక్కవా! ఫణీవా! క్రోతివా! పిల్లివా! బూతపిల్లివో!" అని సమస్య యొకటి యీయఁబడెను. దానినాతఁడిట్లు పూరించెను.

ఉ. తక్కక రావు సింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థమిచ్చుచో
    దక్కఁ లేని కర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రానుఁ జెం

పెక్కన కామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నుదు భట్టదిట్టవై
కుక్కవో! నక్కవో! ఫణివో! క్రోఁతివో ! పిల్లివో ! భూత
పిల్లివో !

అనంతరము సింగభూపతి సర్వజ్ఞత్వము నిట్లు పొగడెను.

క. సర్వజ్ఞనామయము
శర్వునకే ! రావుసింగ జనపాలునకే
యుర్విం జెల్లును దక్కొరు
సర్వజ్ఞుం డనుట కుక్క సామజమనుటే.

ఇది శ్రీనాథరచితమని శంకింతురు. సింగభూపాలుని యాస్థానినుండి మరలి రెడ్డిప్రభువులకడకు శ్రీనాథుఁడు రాఁ దమపగవాని సింగమనేని సర్వజ్ఞుఁడని ఇచ్చకాలకుఁ బొగడితి వని శ్రీనాథుని రెడ్డి ప్రభులాక్షేపించిరఁట ! అందునకాతఁ డీక్రింది విధముగ నర్ధము జెప్పి సమర్థించి సమాధాన పఱిచె నఁట !

“పైకి సింగభూపాలునిఁ బొగడినట్లున్నదికాని అంత రార్థమున నతని నపహసింతిని కాదా? ఆ పద్యము నిట్లు చదువుఁడు :—

“సర్వజ్ఞనామధేయము
శర్వునకే; రావుసింగనరపాలునకే
యుర్విం జెల్లును ! తక్కొరు
సర్వజ్ఞుండనుట కుక్క సామజ మనుటే”

(భావము:—శంకరునకే సర్వజ్ఞనామము. రావుసింగ నరపాలున కెందేని జెల్లునా ? శంకరునిఁ దప్పఁ దక్కినవానిని సర్వజ్ఞుఁడనుట కుక్కను ఏనుఁగు అనుటవంటిదే.)

అని చెప్పఁగా రెడ్డిరాజులు శ్రీనాథుని సమయస్ఫూర్తికినిఁ జతురతకును అలరిరఁట ! ఇదియొక ఐతిహ్యము—చమత్కారము—కల్పితము.

శ్రీనాథుఁడు, సింగభూవిభునిచే సమ్మానితుఁడై రాజమహేంద్రవర ప్రభువులకడకుఁ బోవుచు, నైజాము రాజ్యమునందలి మెతుకు (మెదక్) మండలప్రాంతములోని దొరలు తన్నాదరింపమికిఁ గినిసి వారి నిట్లు దూసించెను:

చ. కుతుకలుగోయు దొంగలకు ఘోరవికారతురుష్కజాతికిన్
మతకపు లంజెతొత్తులకు మాదిగవాండ్రకు మల్లదార్లకున్
గొతుకక యిత్తురంతె; కవికోటుల కిత్తురె ? చత్తురంతె పో
మెతుకుదొరల్;............భయదాయి దోర్బలుల్.

శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరము జేరెను. భీమేశ్వర పురాణకృతి కారణముగ వేమవీరభద్రారెడ్లకుఁ దన యెడఁ గలిగిన యభిమానమును, గౌరవాదరములను స్మరించి, భీమఖండకృతిపతి, బాంధవుఁడు, ఆ రెడ్డి ప్రభుల ప్రధాని యగు బెండపూడి అన్నామాత్యుని మిత్త్రితను పరిగణించి వేమవీరభద్రావనీంద్రుల యాస్థానిం బ్రవేశించెను.

దళము ౭.

వేమ వీరభద్రారెడ్ల యాశ్రయణము.

వేమ వీరభద్ర నృపాలుర ప్రథమ దర్శనమున శ్రీనాథుఁడు వారిని స్తుతించిన పద్యము లివి:

సీ. వివిధ విద్యోద్దండ విద్వత్కుముద కాండ
హరిణాంక, రూపనారాయణాంక
నీతోగ్రకరవాల నిర్జితారినృపాల
సప్తాంగ, రాజ వేశ్యాభుజంగ
సకల మహీరాజ్య సంరక్షణోద్యోజ్య
కులశీల, ఘూర్జరి కుల విఘాల
భామాజనస్వాంత పరితోషణ లతాంత
కోదండ, రాయ చేకోలుగండ

గీ. జయ విజయ జన్య కాంభోజ సాయసమాజ
ఖురవిపాటన సంభూత కుతలరేణు
పటలనిబిడ ఘనధ్వాంత భరితభువన
విజయ రఘురామ, అల్లాడ విభుని వేమ.

సీ. ఖండేందుమౌళిపైఁ గలహంసపాళిపైఁ
గర్పూరధూళిపైఁ గాలుద్రవ్వు;
మిన్నేటి తేటలపై మించుతామరలపై
మహిమంచు నురలపై మల్లరించు;

జంభారిగజముపైఁ జంద్రికారజముపైఁ
జందనధ్వజముపైఁ జౌకళించు;
ముత్యాలసరులపై మొల్లక్రొవ్విరులపై
ముదికల్పతరులపై మోహరించు;

గీ. వెండిమలయెక్కి శేషాహి వెన్నుఁదన్ని,
తొడరి దుగ్ధాబ్ధితరఁగలతోడ నలరి,
నెఱతనంబాడి నీకీర్తి నిండెనహహ!
విజయ రఘురామ అల్లాడ విభునివేమ.

సీ. జయరాజవేశ్యా భుజంగాంక నిశ్శంక
యభ్యుదయంబు రాజాధిరాజ,
మంగళంబానత మండలీకరగండ
సంకల్ప సంసిద్ధి సమరవిజయ,
బ్రహ్మయు వరి రాయబసువ శంకరముద్ర
వర్ధిల్లు "గాయగోవాళ"బిరుద,
మహిమించు రిపుచెంచుమలచూఱకారాంక
స్వస్తికర్పూర వసంతరాయ,

గీ. ఆంధ్ర......సింధు యవనచేది
వీరలక్ష్మి స్వయంవర వీతుణాఢ్య,
ధరణి పాలింపు మాచంద్రతారకముగ
విక్రమోన్నిద్ర, అల్లయ వీరభద్ర.

కాశీఖండరచన కాలమున, వేమవీరభద్రారెడ్లు రాజమహేంద్రవరమున కుత్తరమునున్న చీకటి, కళింగపట్టనము, చిల్కాసముద్రము వఱకు వ్యాపించిన భూభాగమును జయించి పాలించుచుండెడివారు. కాశీఖండమున, వేమ వీరభద్ర నరపాలురు స్వాధీనపఱచుకొనిన ప్రదేశములు వివరింపఁబడినవి. అవియివి: చీడికాడ, మాకవరము, సప్తమాడెములు, ఘూడె జంతర్నాడు (జంతర్నాటి ఆంమండ అనుపేర విశాఖపట్నమునఁగలదు.) బారుహ (బారువ), కలువపల్లి, ఒడ్డాది, కసిమికోట, కప్పకొండ మొదలగునవి.

శ్రీనాథుని చాటువనఁబడు నీపద్యముఁ గనుడు ;

సీ. దండయాత్రా ఘోషతమ్మట ధ్వనులచే
గంతులు వేయించెఁ గప్పకొండ ;
కితవకాలాభీల కీలానలముచేత
నేల పొంగడఁగించెఁ బాలకొండ ;
ఆరట్టజాఘట్ట హాయ ఘట్టముల చేత
మట్టితూర్పెత్తించెఁ బొట్టునూరు ;
భూరిప్రతాపాగ్నిఁ బుటములు వెట్టించె
విద్వేషులను గల (?) వెండిపురము ;

గీ. అనఁగ నుతికెక్కె తౌర కేళాదిరాయ
అరుల పండు మండువాయనవారణ *

* ఈ పాదము గణభంగమైనది.

బలియ దూలియ మాళువబందికార
విజయరఘురామ అల్లాడ విభుని వేమ.

అల్లాడ వీరభద్రారెడ్డి పాలనమున బ్రాహ్మణుల భాగ్యమిట్లుండెనట!

సీ. ధరియింప నేర్చిరి దర్భపెట్టెడు వ్రేళ్ళ
లీల మాణిక్యాంగుళీయకములు
కల్పింప నేర్చిరి గంగమట్టియమీఁదఁ
గస్తూరికా పుండ్రకములు నొసల;
సవరింప నేర్చిరి జన్నిదమ్ముల ప్రోలఁ
దారహారములు ముత్యాల సరులు ;
చెరువంగ నేర్చిరి సిగలఁ జెన్నడుములఁ
గమ్మని క్రొత్త చెంగల్వ విరులు ;
గీ. ధామముల వెండిపైఁడియుఁ దడబడంగ
బ్రాహ్మణోత్తము లగ్రహారములలోన
వేమభూపాలుఁ డనుజన్ము వీరభద్రు
ధాత్రి యేలింప గౌతమీతటములందు.

కాశీఖండము.

ఇదియు స్కాందపురాణాంతర్గత భాగమునకుఁ దెనుఁగు. "కాశీఖండ మయఃపిండ" మ్మను ప్రతీతి సంస్కృత కృతికన్న

యించెను గాని శ్రీనాథు నాంధ్రకృతికిఁ జెల్లదు. ఇది యథా మాతృకముగఁ దెనుఁగించినది కాదు. మూలమునందలి భాగములు పెక్కులు తెనుఁగింపున సంక్షిప్తము లైనవి. కవితా చాపల్యమునఁ గాఁబోలు శ్రీనాథుఁడు "పాఠియమింతకు మిగుల గైవాఠిలకుండ" దీనిని రచించినాఁడు ముద్దులఁగులుకు తెనుఁగింపు.

రచనా కాలము:—

కొ. వేం. ల.	౧౩౮౦	వయసు	౪౦
కం. వీ. లిం.	౧౩౮౫	,,	౪౦
వే. ప్రి.	,,	,,	౬౦

ఈకృతిఁ దన కంకితముసేయుమని, వీరభద్రారెడ్డి కొలువుండి శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని బ్రార్థించెను. తత్సందర్భ మిట్లు తెలుపఁబడెను:

సీ. త్రైలోక్య విజయాభిధంబైన సౌధంబు
చంద్రశాలా ప్రవేశంబునందు,
సచివసైన్యాధీశ సామంత నృపవార
సీమంతినీ జనశ్రేణికొలువ,
శాస్త్ర మీమాంసయు సాహిత్యగోష్ఠియు
విద్వత్కవీంద్రులు విస్తరింప,
కర్పూరకస్తూరికా సంకుమదగంధ
సారసౌరభము దిక్పూరితముగ,

గీ. నిజభుజా విక్రమంబున నిఖిలదిశల
గెలిచి, తను రాజ్యపీఠ మెక్కించినట్టి
యన్న వేమాధిపుని యంకమాశ్రయించి
నిండుకొల్వుండెఁ గన్నుల పండువగుచు.

వ. అప్పుడు సన్నుం బిలువంబంచి సముచితాసనంబునఁ గూర్చుండ నియమించియున్న యవసరమున—

సీ. భాషింతు నన్నయభట్టు మార్గంబున
నుభయవాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు;
వాక్రుత్తు తిక్కయజ్వప్రకారము రసా
భ్యుచితబంధముగ నొక్కొక్కమాటు;
పరిఢవింతు ప్రబంధ పరమేశ్వరుని త్రోవ
సూత్రివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు;
వచియింతు వేములవాడ భీమన భంగి
నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు;

గీ. నైషధాది మహాప్రబంధములు పెక్కు
చెప్పినాఁడవు; మాకు నాశ్రితుఁడ; వనఘ,
యిపుడు చెప్పఁదొడంగిన యీ ప్రబంధ
మంకితము సేయు వీరభద్రయ్య పేర.

శా. ఈక్షోణిన్ నినుఁబోలు సత్కవులు లేరీనేఁటి కాలమ్మునన్
దాక్షారామచళుక్య భీమవర గంధర్వాప్సరోభామినీ

వక్షోజద్వయగంధసారఘుసృణద్వైరాజ్య భారంబు న
ధ్యక్షించుంగవిసార్వభౌమ భవదీయప్రౌఢసాహిత్యముల్.

అని వేమారెడ్డి ప్రార్థించెను. అంతట శ్రీనాథుఁడు తన పూర్వగ్రంథములను సూచించుచుఁ గాశీఖండకృతిం గూర్చి ఇట్లు చెప్పినాఁడు:

సీ. చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁడు
రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర;
నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనమున
శాలివాహన సప్తశతినొడివితి;
సంతరించితి నిండుజవ్వనంబునయందు
హర్ష నైషధకావ్య మంధ్రభాష;
ప్రౌఢనిర్భర వయఃపరిపాకమునఁ గొని
యాడితి భీమనాయకుని మహిమ;

గీ. ప్రాయ మింతకు మిగులఁగైవ్రాలకుండఁ
గాశికాఖండ మను మహాగ్రంథమేను (మిప్పుడు)[1]
దెనుఁగు జేసెద (జేయుము2) కర్ణాట దేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి

కృతిభర్తృసంస్తుతితో నిజప్రశస్తినిఁగూర్చి ఇట్లు తెలిపెను:

శా. కర్ణాటక్షితినాథ మౌక్తికసభా గారాంతరాకల్పిత
స్వర్ణస్నాన జగత్ప్రసిద్ధకవిరాట్సంస్తుత్య చారిత్ర, ము

1, 2 ఈమార్పు లుచితిములు.

ధ్గార్ణోరాశిగభీర, ప్రాహ్ణాముఖ మధ్యాహ్ణాపరాహ్ణార్చితా
పర్ణావల్లభ, రాజశేఖరమణీ, పంటాన్వయగ్రామణీ.

అని కృతి పతిని సంబోధించి——

సీ. ఆంధ్రక్షమామండ లాఖండలుండైన
వేమభూపతి కృపావీక్షణంబు
ఘోడెరాయాంక సద్గుణ రాయ భీమేశ్వ
రస్వామి పదసమారాధనంబు
కమలాద్రి నిలయ మార్తాండదేవు శివమౌళి
చంద్రాంశు నవసుధాపారధార
వేదాద్రి నరసింహ విపులవక్షస్థలీ
కహ్లారమాలికా గంధలహరి

గీ. కారణంబులు సుకర్ప్రధకములుగాఁగ
వీరభద్రేశ్వరుఁ బ్రబంధవిభునిఁ జేసి
సంభవించిన సాహిత్య సౌష్ఠవమునఁ
గాశికాఖండము దెనుంగుగా నొనర్తు.

కృతిపతి ఇలువేల్పును, గురువును, దానశీలమును
ఇట్లు వివరించెను——

ఉ. ఈశ్వరుఁడింటివేల్పు, జగదేకగురుండగు ఘోడెరాయ భీ
మేశ్వరుఁడాత్మవంశగురుఁ, డేఁగులు నిత్యవినోద కృత్యముల్
శాశ్వతధర్మకీర్తులు దలంపఁగ నమ్మిన సొమ్ము లాదిగ
ర్భేశ్వరుఁడంట నైజ, మెనయే నృపు లల్లయవేమ శౌరికిన్.

ఈ కాశీఖండ కృతిపతి వీరభద్రారెడ్డి రత్నాంబరాదులతోఁ గృతికర్తను అతిమాత్రముగ బహూకరించెనని, తన యవసానమున శ్రీనాథుడు కాశీవిశ్వేశుఁ గలసె వీరారెడ్డి రత్నాంబరంబు లేరాయఁడిచ్చు" నని విలపించుటబట్టి గ్రహింపవచ్చును.

అపరవయస్సు—అగచాట్లు.

క్రీ. ౧౪౫౦ సం॥ ప్రాంతమున వేమ వీరభద్రారెడ్లు కాలగర్భముం బ్రవేశించిరి. అంతటితో రాజమహేంద్రవరము నకును రెడ్డిప్రాభవమునకును ఋణము దీఱినది. శ్రీనాథుఁడు నిరాలంబ జీవనుఁడయ్యెను. అపరవయస్సు పైకొనెను. అగచాట్లబ్రదుకు తప్పదయ్యెను. మరల ఏదేశమో పోవలసి వచ్చెను. ఏ ప్రభువునకో చేయిచాప వలసిన వాఁడయ్యెను. బాల్యప్రభృతి యథేష్టముగ వర్తించినవాఁడు. జంకుగొంకు లెఱుఁగఁడు. భోగపరాయణతతో దినములు గడపినవి. కాల రథమునిూఁద ఎగుడుదిగుడు లేని రాజమార్గమున సుఖప్రయాణము జేసినాఁడు. సుడిగాడ్పు లెఱుఁగఁడు. మునుఁగులెఱుఁగఁడు. కాలమును తన కనుకూల పద్ధతిని నడపెనే కాని కాలమునకు దానుఁ దాసుఁడై నడవలేదు. ప్రభువుల బొక్కసములలో తన ధనము గూడ నిలువయై యున్నదని నమ్మినాఁడు. వర్తమానదృష్టియే కాని భావిగతి ఆలోచింపఁడు. విద్యాధి

కారిగ నుండినవాటి మహారోగము ముందే దర్శించితిమి. గ్రహగతి విపరీతమార్గము ఒట్టినది. జీవనము తారాస్త్రమై నది. వదాన్యమూర్తులు రసికశిఖాలు ఆ ప్రభువులు లేరు. జరుగుబాటు తక్కువయ్యెను- విధిలేక- పయనముగట్టెను

మైలారురెడ్డి ప్రాభు.

విద్యానగర ప్రభువుల సామంతుని, పంటరెడ్డి కులజుని మైలారురెడ్డిని ఆశ్రయించెను. ప్రౌఢదేవరాయల యుద్ధ సందర్భములం దోడ్పడు చుండినది ఈమైలారురెడ్డియే. పెద కోమటి వేమారెడ్డి యనంతరము కొండవీడు స్వాధీనపఱుచు కొనుటయందు ప్రౌఢదేవునకు మైలారు విభుడు సాయపడి యుండును. ఈమైలారు విభుడు కొంతకాలము కొండవీడు ప్రాంతమున నేలినట్లు అగపడుచున్నది. ఈయనకు శ్రీనాథుం డేవేని గ్రంథము లంకితము జేసెనేమో తెలియదు. "కైలాస గిరిఁజేరె మైలారు విభుఁడేగి దివి వెచ్చమే రాజు దీర్పఁగలఁడు" అనిన దానిచే మైలారు విభునితోడి శ్రీనాథుని సంబంధము ఎఱుకవడినది. కాని మైలారు విభుని వైష్ణవత్వమునకు ఆతని కైలాసగిరి జేరుటకుఁ బొందుపడదు. ఐన శ్రీనాథుని వాక్కు నిరర్థక మనరాదు.

పల్నాటి పయనము.

కొండవీటికిఁ బల్నాటిసీమ పశ్చిమోత్తరముల నున్నది. దినవెచ్చమునకై పల్నాటిప్రాంతమునకు శ్రీనాథుఁడు తఱచు పోవుచుండెడి వాఁడని కొందఱనిరి. పోవుచుండిన దెందులకో చెప్పరాదు. కాని పోవుటమాత్రము కలదని తత్పర్యటనమున హేలగా రచించిన వచోబద్ధ చాటువు లనుచున్నవి. ఐతిహాసిక ప్రవీణుఁ డెవ్వఁడేని ఈ చాటువులు శ్రీనాథకృతములు గావని సిద్ధాంతీకరించునందాఁక ఇవి తత్కృతములే యనికొందము. వానిలోఁ గొన్నిటి నిట నుద్ధరింతును

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభ యైన నేకులె వడుకున్
వసుధేశుఁడైన దున్నును,
కుసుమాస్త్రుండైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

పల్నాటి బావులకు గొండవీటి చేంద్రాళ్లకే పొత్తుకుదురును. నిరంతర మక్కడ నీటి యెద్దడి. చేదెడునీళ్లు బావి నుండి తోడునప్పటికి రెండుచేదల నీళ్ళు కనులు గార్చునని సాటిమాట కలదు. ఎటుఁజూచినను నాపరాళ్ళు—మొఱకబీళ్ళు—మోటుసీమ. వీనినిఁ గూర్చి చెప్పినపద్యము:

ఉ. అంగడియూరలేదు; వరియన్నములేదు; శుచిత్వమేమి లేఁ;
దంగన లింపుగారు; ప్రియమైన వనమ్ములు లేవు; నీళ్లకై

భంగపడంగ దోడ్పడు కృపాపరు లెవ్వరు లేరు; దాకొల
న్నంగను సున్న; గానఁ బలనాటికి మాటికిఁ బోవనేటికిన్.

పలనాటి పురోహితుల ఇండ్ల తీరును గుఱించి:

ఉ. దోసెడు కొంపలోఁ బసుల త్రొక్కిడి, మంచము, దూడరేణ
[మున్
బాసిన వంటకమ్ము, పసిపాపల శౌచము, నంగిలాకులున్
మాసినగుడ్డలున్ దలకు మాసినముండలు, వంటకుండలున్
రాసెడు కట్టెలన్ దలఁపరాదు పురోహితు నింటికృత్య
[ముల్ *

పలనాటిలోని ముఖ్యలక్షణములు:

ఆ. చిన్నచిన్నగుళ్లు చిల్లరదేవుళ్లు
నాగులేటినీళ్లు నాఁపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు, సర్పంబులుం దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము, జొన్నపిసరు జొన్నలెతప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బల్నాటనున్న ప్రజలందఱకున్.

జొన్నన్నముపైఁ గల యేవగింపు నిట్లు వాకొనెను.

క. గరళము మ్రింగితినంచున్
బురహర గర్వింపఁబోకు పోపోపో నీ

* కోఁతలన్.

బిరుదింకఁ గానవచ్చెడు
మెరసెడు పల్నాటి జొన్నమెతుకులు దినుమీ.

ఈ క్రింది పద్యములు శ్రీనాథుని మొరసరాజ్యసంచారముం దెలిపెడి:

ఉ. గొంగడి, మేలిపచ్చడము, కుంపటి, నల్లుల కుక్కి మంచమున్
చెంగటవాయుతైలము, జీర్ణపు నుందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టియలు మోపులు, దోమలు చీఱపోతులున్
రంగ ! వివేకికీ మొరస రాజ్యము కాఁపుర మెంత రోఁతరా?

మొరసరాజ్యమందలి రెడ్ల అందచందములు—

ఉ. వంకరపాగలున్, నడుము వంకరకత్తులు, కాళ్లకోఁకలున్
సంకటిముద్దలున్, జనుపశాకములున్, బలువైనదుప్పటుల్
బింకపుటోరచూపులు, వివేకముదప్పి యేసబాసలున్
అంకులబొమ్మ ఈ మొరస రాజ్యమునెల్లు సృజించెనక్కటా!

పై పద్యములందలి మొరసరాజ్యము ఏ ప్రాంతమో కాని పల్నాడో, పడమటి సీమయో యగునని యూహింపఁదగును. ఈ 'మొరసు' సీమలోని కాఁపువారిప్రసిద్ధి, వేమనయుఁ జెప్పినాఁడు చూడుడు:—

ఆ. పాకనాటిరెడ్డి, పరఁగ మోటా రెడ్డి,
మొసఁగుతోఁట పెద్ద మొట్టరెడ్డి,
మొరసులందఱు భువిహారువొప్ప నన్నింట
ప్రతతకీర్తిగనిరి వఱల వేమ.

మొరసునకు మోటుదనము ప్రసిద్ధార్థము. మఱియొక పద్యము- ఇదియుఁ జాటువు గాఁదగును. రచయిత ఎవఁడో తెలియదు. కాఁపుకులమందలి యుపశాఖలలో నీ 'మొరసు' ఒకటని ఈపద్యము తెలియఁ జెప్పుచున్నది.

గీ. పంట, మోటాటి, పెడకంటి, పాకనాటి
అరవెలమ, లాదిగాం, డారె, మొరసు, గోన,
గోణిదె—కాఁపులు మొదలైన కులము లొప్పు.

. . . .

తన కాలమునఁ గొండవీటిలోఁ గవులు పెక్కురు బయలుదేఱిరి. అందు లక్ష్యలక్షణము లెఱుఁగని చిల్లరరక మెక్కుడుగా నుండుట నట్టివారిని గేలిసేయుచు నన్యాపదేశముగా శ్రీనాథుఁడు గాడిదమీఁద పద్యమల్లెనఁట! ఆపద్యమిది.

ఉ. బూడిదబుంగవై యొడలు పోడిమిదక్కి మొగంబు వెల్లనై
వాడల వాడలందిరిగి వారును వీరును ఛోఛ్ఛోయనం
గోడల గొందులందొదిగి కూయుచునుండెదు కొండవీటిలో
గాడిద, నీవునుం గవివి గావుగదా అనుమానమయ్యెడిన్.

దశము ౧.

శ్రీశైలయాత్ర : శివరాత్రి మాహాత్మ్యము

రచనాకాలము

శా. వెం. ల	౧౪౩౫	వయసు	౭౫
కం. వీ. లిం.	౧౪౨౦		౫౫

కాశీఖండరమునకు పదునైదేండ్లకుఁ బూర్వమే ఈశివ రాత్రి మాహాత్మ్యము రచింపబడినదని వీరేశలింగముగారు వ్రాసిరి. కాని సందేహము. లౌకిక ప్రపంచమును సమగ్ర ముగఁ దన వైదుష్య ప్రభావమున నేలి, వార్ధకమున దారిద్ర్య మున వికాసముజెందిన సంస్కారముకలిమి పారలౌకిక దృష్టితో శ్రీశైలయాత్ర జేసి తచ్ఛైలమున "శాంతభిక్షావృత్తు"లను పేరంబరఁగు జంగమగురుపీఠాధిపతుల ప్రోత్సాహమున ఈశివ రాత్రి మాహాత్మ్యమును రచించియుండునని నొప్పును. శివ రాత్రిమహోత్సవమునకు శ్రీశైలమునకరిగిన శ్రీనాథుని శాంత భిక్షావృత్తి యతీశ్వరుఁడు, మల్లికార్జున దేవుని ముఖమంటప మున సభగావించి నిజశిష్యుఁడగు శాంతయ్యకు శివకథా మాహాత్మ్యమొకటి అంకితముసేయమని శ్రీనాథునిఁ గోరినట్లు శివరాత్రిమాహాత్మ్యమందలి యవతారికలో గనఁబడుచున్నది-

* ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తుచే సంపాదితము ; ప్రకటితము.

ఈశాంతయ్య ముమ్మడి ముమ్మయ కొడుకు. ఈ శివరాత్రి మాహాత్మ్యము స్వతంత్ర రచనము.

మఱికొన్ని గ్రంథములు.

౧. ధనంజయ విజయము, ౨. నందనందన చరిత్రము, ౩. వల్లభాభ్యుదయము, ౪. కామశాస్త్రము—ఇవి లభింపవు. పల్నాటి వీరచరిత, కాటమరాజు కథ, వీధి, రసికాభిలాషము, పాటలు, పదాలు గూడ శ్రీనాథుఁడు రచించెనందురు. ఈ గ్రంథములను గుఱించి శ్రీనాథుని కథాంశములను వ్రాసిన వారు తమ తమ యూహాలం దెలిపియున్నారు. అవెంత వఱకు ఆదరణీయములో పరిశీలించి గ్రహింపఁ దగును. పల్నాటి వీరచరిత్ర లోనగు కృతులలోఁ గొన్నిట, శ్రీనాథకృత ప్రసిద్ధ గ్రంథములందలి పద్యముల పోలికలనుబట్టి, వానిని శ్రీనాథకృతములని యూహించి చెప్పుదురు.

"ఘనుఁడైన శ్రీనాథకవిరాజరాజు
చెన్నునికృపచేతఁ జిత్తముప్పొంగి
బాలుని విక్రమ ప్రౌఢియంతయును
వివరించె జనులకు విశదమ్ముగాఁగ."

అనిన పల్నాటివీరచరిత్రలోని పంక్తులను బట్టి అది యతఁడే వ్రాసెననుచున్నారు. ఈ పల్నాటివీరచరిత్రమునఁ

పెక్కులు దోషములున్నవి. పల్లెనాటి వీరులను గూర్చి శ్రీనాథుని దనఁబడిన చాటువొకటి కలదు. అది ఇది:—

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు, విష్ణుఁడు చెన్నుఁడు, కల్లుపోతరా
జారయఁగాఁ భైరవుఁడు,సంకమశక్తియ యన్నపూర్ణ,యా
కేరెడు గంగధార మడుఁగే మణికర్ణిక గాఁ దెలంగు నీ
కారెమపూఁడి పట్టనము కాశిగదా పలనాటివారికిన్.

క్రీడాభిరామమందలి పద్యము:—

సీ. ఇచ్చోట భుజియించి రేక కార్యస్థులై
సామంతనృపతులు చాపకూడు;
ఇచ్చోట జింతించె నిచ్చ నుపాయంబు
నళినాక్షి యాత్వొల్లి నాయురాలు;
నిజమనశ్శుద్ధికై నిప్పుల యేటిలో
నోలాడె నిచ్చోట చీలసాని;
ఇచ్చోటఁ బోరిరి యిలపణంబుగఁ గొల్ల
సవతితల్లుల బిడ్డ లవనిపతులు;

గీ. ధీరులగువార లేవురు వీరపురుషు
లై మదోద్ధతి నిచ్చోట నాజిఁబడిరి
అనుచుఁ జెప్పుదు రైతిహ్య మచట నచట
జనుపపెద్దలు పల్లెదేశములయందు.

ఇది ఇట్లుండె. ఇఁక వీధియు శ్రీనాథునిది కాదను వాద మొకఁడున్నది. క్రీడాభిరామ కర్తృత్వమును వివాదగ్రస్తము.

కాటమరాజుకథ శ్రీనాథుఁడు రచించెననుటకుఁ బ్రమాణము ఈ క్రింద నుదాహరింతును. ఇది పద్య ప్రబంధము. తత్కర్త అం దిట్లు వ్రాసికొనెను:

సీ. ఒకశుభదినమున నొగి శుభ్రమతిశౌరి
పూజావిధానంబు పొందుపఱిచి,
హరికథవినివిని యారాత్రి నిద్రింప
శ్రీనివాసుండిట్లు చెప్పెఁగలను,
"శ్రీనాథుఁడను కవిశ్రేష్ఠుండు ద్విపదగా
రచియించెఁ గాటమరాజుచరిత
మది నీవు నా పేర సంకితంబుగఁ బద్య
గద్యాత్మకంబుగా ఘనత నుడువు"

.....................................*

ఈ కాటమరాజు కావ్యకర్తయుఁ గల గనెనఁట! కవులకు మేల్కొన్నపుడే కలలుకుఁ గలుగుచుండును. ఇఁక నిదురలోఁ జెప్పెడిదేమి ?

ఇవన్నియు శ్రీనాథునివే యని దృఢమగు నాకరము లను బట్టి మనము నమ్మవలసియున్నను ఆయన తన బాల్య యౌవన దశాసంధి యందు విలాసముగ వ్రాసియుండుననియే అనుకొనఁదగును. మహారాజాస్థానములలో సతిమాత్ర గౌరవ

* చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారమునఁగల అముద్రిత-లిఖిత ప్రతినుండి యుద్ధృతము.

సత్కృతులందు, కవిసార్వభౌముఁడై, ఉద్గ్రంథరచనలో నిస్సీముఁడనిపించుకొనిన శ్రీనాథ మహాకవి పల్నాటి వీరచరిత్రాదులురచించెననుటకన్న చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁటి శ్రీనాథుఁడు వానిని రచించెననుట ఒప్పిదము. భౌతికమునుండి అనుభవ సోపాన పరంపరా మార్గమునఁ బరమార్థము సాధించి ఆముష్మికమును సమీపించినవాఁడు, బహిః ప్రపంచముపైఁదన దృష్టిని బఱపెననుట, తదర్థము పవిత్రాత్మ వాఙ్మయము విని యోగించెననుట సహృదయరంజకము కాదు.

దళము ౬.

బొడ్డుపల్లెవాసము: కర్షకవృత్తి.

శ్రీనాథుఁ డిపుడు మూఁడుకాళ్ల ముదుసలి. అష్టైశ్వర్యసంపన్నుఁడుగ నుండినవాఁడిపు డష్టదరిద్రుఁడాయెను. అగ్రహారములు లేవు. ఆర్జించిన ధనములేదు. ఆదరించిన ప్రభువులు లేరు. పర్యటనమునకు శరీరపాటవములేదు. చేతికందిన కొడుకులు లేరు. కుటుంబభారము తగ్గలేదు. ఇఁక బ్రదుకు తెరవేది? దినమొక యుగమాయెను. తుదకుఁ గృష్ణాతీరమందలి బొడ్డుపల్లి వాసమబ్బెను. బొడ్డుపల్లెలోని పొలము వ్యవసాయము సాగించెను. ఈబొడ్డుపల్లి ఏప్రాంతమున నున్నదో పరిశీలింపవలసియున్నది. ఈ పల్లె యిపుడు వర్తమానమున నున్నదని

చెప్పఁజాలము. ఈ యైదు శతాబ్దులలో నెన్ని మాఱుపడినవో ఎన్ని రూపములు దాల్చినవో ఎవరెఱుఁగుదురు? శ్రీనాథుఁడు కావ్యధోరణిని కర్షకధోరణికి మార్చెను. శాంతముగఁ గాలము గడపవచ్చునని తలంచెను. గ్రహచారము విపరీత గతిఁ బట్టినపుడు అనుకొనినట్లు జీవితము సాగునా? దైవము ప్రతికూలించినపుడు శాంతికిఁ దావెక్కడ? అట్టిమీఁద విద్యా విభవముగాని విత్తవిభవముగాని జీవనమును సౌఖ్యవంత ముగఁ జేయఁగలవా? శ్రీనాథమహాకవి తన తొంటి వైభవ మును మఱచి పేరు నూరు లేని పేదయై బ్రదుకవలసిన వాఁడాయెను. బొడ్డుపల్లి పొలమంతయు మెఱక (ఖుష్కీ) పంటలకుఁ దగినది. అదనున వానలు కురిసినవి. భూమి పద నైనది. వెదచల్లిరి పచ్చని పైరుపై మహాలక్ష్మి విహారము చేయుచుండెను. పంట సిద్ధమయ్యెను.

ఇఁకఁ గళ్ళముచేయుటయే తరువాయి. ఈ పట్టున కృష్ణానది తీవ్రరూపముం దాల్చెను ప్రకృతిశక్తి విజృంభణము నేది యాకట్టఁ గలదు? అనుగ్రహించెనా పేద పెన్నిధిం గాంచును. నిగ్రహించెనా పెన్నిధి పెన్నేరిపాలగును. ప్రకృతి నిగ్రహానుగ్రహములకు సమయాసమయములు లేవు. తరతమ ములు లేవు. మిట్టపల్లములు లేవు. అంతయు సమానము; చదరము కావలసినదే. పండిత ప్రకాండులు కానిండు, నవఖండలాధిపులు గానిండు, ఆ శక్తికి దాసానుదాసులే.

ఆ నిగ్రహానుగ్రహములను ప్రతిఘటించు వారెవ్వరు? ఇఁక శ్రీనాథకవి సార్వభౌముని లెక్కయేమి?

ఆతని బొడ్డుపల్లి పొలమంతయు జలప్రళయమున మునిఁగినది. ఇసుకమేటు వేసినది. తిండిగింజలు లేవు. అప్పుల వాండ్రతో ననుదినము పోరాటము. సర్కారు శిస్తుబకాయి తప్పలేదు. ఈ దురవస్థలో శ్రీనాథునకు దిక్కెవరు? ఏడు నూర్ల టంకములు చెల్లింప వలయునే! ఏ ప్రభుని యాచించి తేఁగలఁడు? చరమదశ- అప్పుడిట్లు విలపించెను:

సీ. కాశికా విశ్వేశుఁ గలసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లే రాయఁడిచ్చు?
రంభఁగూడెఁ దెలుంగు రాయ రాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు?
స్వర్గస్థుఁడయ్యె విస్సన మంత్రి మఱిహేమ
పాత్రాన్న మెవ్వని పంక్తిఁగలదు?
కైలాసగిరిఁ జేరె మైలారు విభుఁడేఁగి
దినవెచ్చ మేదాత తీర్పఁగలఁడు?

గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవుని పాలికరిగెఁ
గలియుగమ్మున నిఁకనుండఁ గష్టమనుచు
దివిజ కవివరు గుండియల్ దిగ్గురనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

ఇప్పటికి భూతికముపై రోతపుట్టినది. విరక్తుఁడయ్యెను. విద్యావిభవమునను భోగభాగ్యములను నిరుపమునిపించు కొనెను. నేఁడు పరమదరిద్రుఁడై విలపింపవలసెను. శ్రీనాథుని ముక్తికి దారిద్ర్యము తోడ్పడినది. సర్కారుశిస్తు కిస్తీలు చెల్లింపవలయును. చేతఁ గాసులేదు. చేయఁగలదేది? తాఖీదులమీఁద తాఖీదులు రాదొడఁగెను. ప్రయోజనమేమి? చరాస్తికిజప్తువచ్చెను; ఏమున్నది? గృహోపకరణములున్నవి. ఏడునూర్లటంకములకుఁ దగు నగలుగలవా నాణెములుగలవా? ఇల్లమ్మినను వెల్లువచే వల్లకాడైన యాపాడు పల్లెలోఁ గొనఁ గలవాఁడేఁడి?

ఈ యుపద్రవమునకు లోనుగాని చుట్టుపట్టుగ్రామముల ధనికులేలకొనరాలేదో! దానివలనవారికేమిలాభము? పాడూరి లోని కొంపఁ గొనువారెవరు? కొన్నను దానిపై సుంకమంత యుఁదీఱునా? మఱికర్తవ్యము? శ్రీనాథుని బంధీచేయుటయే. అప్పటి సర్కారు ఒడ్డెరాజులది. శ్రీనాథుఁడు బంధీయైనాఁడు. గ్రామపుసావడి వద్దికిఁ గొంపోఁబడినాఁడు. దీనుడు—ఏమిచేయఁ గలడు? సర్కారు నిగ్రహమునే చూపెను. కాలపురుషునికిఁ తలయొగ్గినాఁడు. సుంకము పూర్తిగఁ జెల్లించునందాకఁ కాళ్ళకుఁ జేతులకు సంకెళ్లు దగిల్చి సావడికెదుట ఎదురెండలో నిలువఁబెట్టి బుజముమీఁద నల్లగుండు మోపుఁబెట్టిరి. అది యాకాలపు దండన విధానము. అపుడు శ్రీనాథుఁడు తనదుర వస్థకు దుఃఖించెను.

శా. కుల్లాయుంచితిఁ, గోకఁజుట్టితి, మెయిం గూర్పాసముం [దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిం దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ
జల్లాయుంబలిఁద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁ బోనాడితిన్
దల్లీ, కన్నడరాజ్యలక్ష్మి, దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

ఇది ఈ పట్టుననే చెప్పఁబడెనని నా నమ్మకము. తొలుత కర్ణాట రాజ్యమునకుఁ బోయి గౌడదేవరాయల దర్శనముగాక కొంత కాలము నిరీక్షింపవలసిరా విసువుతోఁ జెప్పిన పద్య మని కొందఱనిరి. కాదు- రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాచఱిక మంతరించుటతో నాలంబము లేక ధనార్జనము నకై మఱల ప్రౌఢదేవరాయని కడకుఁ బోయినపుడు కర్ణాట రాజ్యలక్ష్మితోఁ దనకుఁగల పూర్వపరిచితిఁ దెలిపికొనుచుఁ దన దీనస్థితినిఁగూర్చి చెప్పికొనిన పద్య మని మఱికొందఱనిరి. ఈయిరుతెగలవారును, ఆ ప్రౌఢదేవరాయని దర్శనాభిలాష ముచే అక్కడి మర్యాద ననుసరించి కుల్లాయుంచి, కోకచుట్టి కూర్పాసము దొడిగి, వెల్లుల్లిని దిలపిష్టమును మెసవె ననుచు న్నారు. తన్ను మహారాజ భోగములం దోలలాడించి తనకన్న ముందుఁ గాలగతిం జెందిన ప్రభువులు ప్రధానులు శ్రీనాథునకు గష్టకాలమునఁ దలంపునకు వచ్చిరి. ఆదరించినవా రావత్కాల మున స్మృతికిరాకుందురా! "కాశికా విశ్వేశుఁగలసె వీరా రెడ్డి" అను పద్యమున శ్రీనాథుఁడు తన్నాదరించిన దాతల

మొదల నిజ కృతజ్ఞతఁ బూర్తిగ వెలువరించి పలువరించినాఁడు. డిండిమభట్టారకుని కంచుఢక్క పగులఁగొట్టించి దక్షిణాధీశుని ముత్యాలశాలలోఁ గనకాభిషిక్తుఁ గావించికవిసార్వభౌమ పట్ట మందించిన కన్న రాజ్యలక్ష్మిని శ్రీనాథుఁ డా విపద్దశయందుఁ దలపోయ కుండునా? కిల్లాయుంపనేల? కూర్పాసముం దొడ్గ నేల? విశ్వస్త (విధవ) వడ్డింప వెల్లుల్లి తిలపిష్టము మెసవనేల? అను ప్రశ్నములకు సమాధానము:—

బొండకొయ్యలతో బందిఖానాలో నున్న శ్రీనాథునకు ఖైదీవేషము తప్పదు. కిల్లాయి, కాశకోక, కూర్పాసము, ఖైదీమస్తులు. ఇఁకఁ దిండి, సర్కారు ఉత్తర్వు ప్రకారము చెఱసాల కట్టుబాటుల ననుసరించి ఏబ్రాహ్మణ విశ్వస్తయో వెల్లుల్లి తిలపిష్టముతో చల్లా అంబలి తెచ్చి వడ్డించుచుండెను. ధనదారిద్ర్యమున కెఱయై సర్కారు దండనము ననుభవించు చున్న అభాగ్యునకు శీనాథునకు వట్టి కన్నడ రాజ్యము తలంపు నకు రాలేదు. కన్నడ రాజ్యలక్ష్మి జ్ఞప్తికివచ్చినది.

ఆకాలమున రాజదర్శనమునకుఁబోవు లౌకికోద్యోగి యులు మాత్రము అంగరకాలు చెంగుడుమాలులు, పగిడీలు మొదలగు పంతుల పఠాణీవేషములు వేయుచుండిరే కాని పారలౌకికులగు పండితకవుల కా నీమాజామాలతోఁ బనిలేదు. ఆ కాలముననే కాదు ఈ కాలమునఁగూడ సత్సంప్రదాయ ప్రవర్తకమగు భారతీయ సంస్థానములకుఁబోవు పండితులు,

తదాస్థానవిద్వాంసులు చాలవఱకుఁ బూర్వమువలెనే పండితవేషములతో నుందురు. ఇఁక దిండినిగూర్చి యాలోచింతమా? ఎంతటి వీరత్రాణమైనను ఎంతటి దరిద్రుఁడైనను, పరిచితుఁడుగాని, అపరిచితుఁడుగాని, పండితుఁడుగాని, పామరుఁడుగాని, ప్రవాసి బ్రాహ్మణుఁడు తన యింటికి వచ్చినప్పుడు, యథాశక్తి నాతిథ్యమిచ్చెను గాని వెల్లుల్లి తిలపిష్టములతో అంబలి పోయు నభాగ్యుఁడు అర్యమతి ఒద్దుఁడెవఁడేని ఆకాలమున పాశ్చాత్య ఖండాంతరమున నుండఁడు; లేఁడు.

ఈ కాలముననేని అట్టి యభాగ్యులు పెక్కురుందురని చెప్పలేము. అతిథిపూజన మొక్క భరతవర్షమే నిజముగ నెఱుంగును. అట్టిచో శ్రీనాథు సంతతివాఁడు కర్ణాట దేశాధీశుని దర్శనమునకై పోయి ఈకూడు గుడిచినాఁడనుట నీరసముగ నున్నది; నింద్యముగ నున్నది. శ్రీనాథుఁడు స్వయంపాకి కాఁడు. విశ్వస్త వడ్డింపఁగా భుజించినవాఁడు ఈదుర్దశ రాజ నందర్శనార్థముఁ బోయినపుడు పట్టినదికాదు. బందీగా నున్నపుడు పట్టినదే యని మనవి.

దండన మనుభవించుచు నిట్లు వాపోయినాఁడు శ్రీనాథుఁడు.

సీ. కవిరాజు కంఠంబుఁ గౌఁగిలించెను గదా
పురవీధి నెదురెండ పొగడ దండ;
ఆంధ్ర నైషధకర్త యంఘ్రి యుగ్మమ్మునఁ
దగిలి యుండెనుగదా నిగళయుగము!

పీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసు మఃంజేత
విద్యామందెను గదా విమలు గొడియ !
సార్వభౌముని భుజాస్తంభమెక్కెను గదా
నగరి వాకిట నుండు నల్లగుండు ?

గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు దినిపోయెఁ దిలలు బెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి
సెట్లుచెల్లింతుఁ దంకంబు లేదు సూర్లు.

ఇట్లు తన వెతను వెడలఁగ్రక్కుటయు కాక అప్పుడు ప్రభువులుగ నుండి తన ప్రశస్తి నించు కేవియు గణింపక మహా రాజసంస్థానములను గొల్లగొనిన తన్ను బందీచేసిన ఒడ్డె రాజుల రాచతికమును మషీరసముతోఁ జిత్రించినాఁడు. ఆ రాజుల యప్రతిష్ఠ ఆచంద్రార్కమైనది.

"కాశికా విశ్వేశుఁగలసె వీరారెడ్డి" అను పూర్వోక్త పద్యమునందలి "కలియుగమ్మున నిఁక నుండఁ గష్టమనుచు అరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి" అనిన పంక్తులలోఁ తన జీవనముయొక్క చరమదశ సూచించినాఁడు. అనంతర మెంతకాలమున కాయన నిర్వాణపద మందెనో తెలియదు.

ఉపసంహారము.

శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముఁడు బ్రహ్మపదమలంకరించెను. భౌతికమున వాఁడార్జింపని విద్యలేదు. అనుభవింపని భోగము లేదు. చేయకమానిన త్యాగములేదు. రక్తియందు విరక్తిని దర్శించెను. భోగవిస్ఫూర్తియందు యోగమునకు మార్గ మేర్పఱుచుకొనెను. భోగి యనినమాత్రమున విషయలంపటుఁడని అర్థముకాదు. కావ్యకరణమున శృంగార రసమునకుఁ బ్రాధాన్య మొసఁగినంతనే వానిని స్త్రీలోలుఁడని చెప్పరాదు. అతఁడు కవితావిలాసుఁడు—రసజ్ఞుఁడు — రసతన్మయుఁడు—వశ్య వాక్కు- ప్రకృతిలీలలలో బ్రహ్మమును బ్రతిష్ఠించినాఁడు.

అయఃపిండమగు కాశీఖండమును గఱంచి, నిజ పాండిత్య పరుసవేది ప్రభావమున, దానినిఁ గనక కలశముగ మార్చివేసినాఁడు. అకలశమునుండి నిజకవితామృతమును ఆ శ్రీనాథుఁడువలె ఈ శ్రీనాథుఁడు విబుధ లోకమునకుం బంచినాఁడు. విద్వదౌషధమగు నైషధమును సహజ ప్రతిభా విశేష మనుపానముగా రసిక సేవ్యముగఁ జేసినాఁడు. నైషధము నలంకరించినాఁడు. శివరాత్రి మాహాత్మ్యమున భక్తులను శ్రీశైల మెక్కించినాఁడు. హరవిలాసమున శివుని సాక్షాత్కరింపఁ జేసినాఁడు. భక్తినిఁ బోషించెనా విటుఁడు కూడ విశ్వాత్మయందు లీనమై తాండవింప వలసినదే.

కరుణముఁ దరంగించినా కిరాతుఁడు సైతము అహింసా
ధర్మము నుపదేశింప వలసినదే. శృంగారము నభివర్ణించినా
మహర్షియు మరులెత్తి శివాలాడవలసినదే. రసప్రపంచమునేలిన
శ్రీనాథ సార్వభౌమునివంటివాని కేరసము స్వాధీనముకాదు?
విద్యాధికారి యన్యోన్యగాని విఱ్ఱవీఁగలేదు. పండితులఁ బరీ
క్షించి యాదరించుపట్ల విషయ వితరణములఁ జూపెనేకాని
వివేకము గోల్పోవలేదు. రాజాశ్రయము లందెనేకాని స్వాభి
మానమునకుఁ దిలాంజలి విడువలేదు. ధన మపారముగ
నార్జించెనేకాని దాఁపఱికము చేయలేదు. వ్యాసశ్రీహర్షాది
మహాకవుల గ్రంథమర్మములను భేదించి శోధించి ఆంధ్రలోక
మున కమూల్యార్థములఁ బ్రసాదించెనేకాని పరోచ్ఛిష్టమున
కాశింపలేదు. డిండిమాద్యుద్దండపండితుల డీకొని విజయనిస్సా
ణముఁ బూరించెనేకాని పండితమ్మన్యులనొకపాటి సేయ
లేదు. "డంబుమీఱి ధరాతలంబుపైఁ దిరుగాడు కవిమీఁదఁ
గాని నా కవచమేయ" నని కవిసింహమై గర్జించి నటావిక్షేపణ
మొనరించెనేకాని ఇచ్చకములఁ బొద్దుపుచ్చలేదు. తరు
వాతి వారిచే నటికదా సమకాలీన కవిశిఖామణుల చేతను
స్తుతింపఁబడెను. తుదకు భౌతికముగ నెన్ని చిక్కు లలమినవి!
అవసాన కాలమున నైహిక సంబంధములకై వగచెనుగాని
అప్పుడును తనకవితావిలాసలాలసతఁ దొలంగఁడు. అప్పుడును
దన యభిమాన ధనము గొల్లపెట్టఁడు. "సర్వమ్ నిష్ఫలితమ్
తద్దైవ విధినాద్దై వీబలే దుర్బలే" అని దండన సహించెను.

"కవిరాజు కంఠంబు" "కల్లాయుంచితి" "కాశికా విశ్వేశు" అను పద్యములలోఁ గరుణరసము గురిపించినాఁడు. కవితాకళను మెఱిపించినాఁడు. ఆతని శరీరము ముదిమిచే ముదిసెనే కాని కవితమాత్రము నవనవలాడుచునే యున్నది. "దివిజ కవివరు గుండియల్ దిగ్గురనఁగ నరుగుచున్నాఁడు. శ్రీనాథుఁ డమరపురికి" అనుటలోఁ దనయాభిజాత్యమును తనప్రజ్ఞను తన నిస్పృహతను గంభీరముగఁ దెలిపినాఁడు.

శ్రీనాథ సార్వభౌముని వైదుష్య సామ్రాజ్యము సుప్రతిష్ఠమైనది. వాఙ్మయ ప్రపంచమున వాని యశోధనము శాశ్వత బ్రహ్మకల్పముగ సురక్షితమై నానాటఖిజ్ఞులకు భోగ్యమైయుండి. ఆతఁ డమృతజీవి. ఆతనిఁ గొండాడిన నా యీకృతి చరితార్థము. నేను ధన్యుఁడను.

శ్రీనాథ సార్వభౌమ,
ఆగమజ్ఞాననిధివి; తత్త్వార్థఖనివి;
బహుపురాణజ్ఞుఁడవు; శుభ భవ్యమతివి;
బ్రహ్మజ్ఞానకళానిధానమవు; నీ భాగ్యము సామాన్యమే!
నమస్కారము.